

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЕЛЬБРЕХТ Ольга Михайлівна

УДК 378. 377.35

**ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ, КАНАДИ, США**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ - 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України
Євтух Микола Борисович,
Національна Академія педагогічних наук України,
академік-секретар відділення
вищої освіти НАПН України.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України
Прокопенко Іван Федорович,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, ректор;

доктор педагогічних наук, професор
Романовський Олександр Олексійович,
Українсько-американський гуманітарний інститут
"Вісконсінський міжнародний університет США в
Україні", ректор;

доктор педагогічних наук
Вачевський Мирон Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, професор кафедри менеджменту,
маркетингу і підприємництва.

Захист відбудеться "18" листопада 2010 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "5" жовтня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасні світові тенденції і зміни в життєдіяльності людської спільноти зумовлюють посилення вимог до підготовки фахівців для здійснення конкретних видів трудової діяльності відповідно до потреб суспільства і ринку праці. На часі професійна підготовка менеджерів – посадових осіб, обов'язком яких є управління організацією, її підрозділом, провадження певного напрямку роботи в умовах зростання співпраці і конкуренції в сфері економіки і бізнесу.

В Україні освіта менеджерів є сектором ринку освітніх послуг, що пропонує різноманітні програми підготовки фахівців такого профілю. У багатьох випадках якість цих програм є недостатньо високою, вони вимагають постійного оновлення, пристосування до змінних умов змісту, форм і методів навчальної роботи.

За інтенсивного розвитку міжнародного освітнього простору, проблеми підготовки фахівців доцільно розв'язувати через інтеграцію з кращими здобутками світової педагогічної думки і творче використання досвіду зарубіжних країн – Великої Британії, Канади і США. Вищі навчальні заклади цих країн мають значні педагогічні досягнення і розвинену систему професійної підготовки фахівців-менеджерів.

Аналіз літературних джерел дав змогу виявити проблеми професійної підготовки менеджерів: 1) зниження рівня освіти, погіршення якості підготовки фахівців, необхідність глибоких перетворень у системі навчання (В.Д. Джонсон та ін. – США); 2) мотивування, організаційна культура, лідерство, мікроклімат у колективі, управління освітніми закладами (Вайн К. Хой, Сесил Г. Ранскел та ін. – США); 3) кризові явища у сучасній сфері освіти, концепції генетичної зумовленості розумових здібностей (Б. Саймон та ін. – Велика Британія); 4) управління освітою, соціальні проблеми, що впливають на діяльність закладів освіти (Дж. Джонсон, Г. Коллінз, Дж. Йохансен та ін. – США); 5) перспективи менеджерської освіти (Р. Майлз та ін. – США); 6) методи навчання менеджерів (Х. Мінцбург, Г. Прей, В. Томмас та ін. – США); 7) психологічні й дидактичні основи організації освітнього процесу у вищій школі (Д. Бок, Дж. Елсон та ін. – США, Джон В. Сантрок та ін. – Велика Британія); 8) сучасний соціальний статус і місія університетів, цілі, зміст, методи навчання й структура вищої освіти (П. Кевін та ін. – Канада, Лоуренс Е. МакКібін, Ліман В. Портер та ін. – США).

У вітчизняній теорії і практиці освіти наявні підходи, близькі до сучасних зарубіжних концепцій учених англomовних країн. Значний інтерес становлять наукові праці з питань професійної підготовки фахівців у контексті суспільних трансформацій (В. Андрущенко, М. Євтух, І. Зязюн, О. Капітанець, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.), визначення теоретичних основ професійної підготовки вчителів (Н. Хмель та ін.), розвитку особистості майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки (Г. Балл, О. Пехота, В. Рибалка, С. Сисоева та ін.), формування професійних якостей фахівців (О. Гура, І.

Омельчук та ін.), визначення засад сучасної підготовки керівників освіти в Україні (В. Пікельна, Є. Хриков та ін.), підготовки менеджерів в Україні в контексті Болонської угоди (Т. Бірюкова та ін.), формування у майбутніх менеджерів культури професійного спілкування (В. Лівенцова та ін.), формування професійної спрямованості студентів-менеджерів на початковому етапі навчання (В. Волкова та ін.).

Заслужують на увагу дослідження українських і російських учених з аналізу теоретичних підходів і практичних засобів професійної підготовки фахівців за рубежом. Це – питання підготовки фахівців з управління освітою у США (С. Бурдіна); навчання менеджерів у Німеччині (Ю. Владимиров); напрями і засоби підготовки управлінців-професіоналів в Україні і за рубежом (Г. Войтелева); становлення, розвиток й особливості професійної підготовки майбутніх менеджерів у вищих технічних закладах Польщі (Л. Влодарска-Зола); методи навчання управлінських кадрів у США (С. Дударев); сучасний стан і тенденції розвитку зарубіжної школи (О. Джуринський); проблеми соціалізації працівників управління в нових історичних умовах (Л. Євенко, С. Климова, В. Соболев), питання методології порівняльної педагогіки (М. Кларін, З. Малькова, Н. Никандров); технології підготовки вчителів за рубежом до естетичного виховання (М. Лещенко); опис американської моделі менеджменту (А. Власов, Ф. Шамхалов); досвід організації підприємницької освіти в економічно розвинених країнах світу (О. Романовський); управління державним сектором вищої освіти в США (С. Калашнікова) та ін.

Науковим доробком у галузі менеджменту є дослідження українських і зарубіжних учених з питань: праксеологічні аспекти менеджменту, американська модель менеджменту (А. Власов, П. Друкер, Х. Мінцберг, Ф. Шамхалов та ін.), дидактичний менеджмент і його використання в освітній діяльності (В. Гамаюнов та ін.), діяльність сучасної бізнес-адміністрації (Р. Епплбай та ін.), корпоративна соціальна політика і стратегічний менеджмент (А. Керол, Ф. Хой та ін.), стратегічний менеджмент: стейкхолдерський підхід (Е. Фрімен та ін.), обґрунтування принципів менеджменту (В. Маслов та ін.), управління якістю в діяльності компаній (Дж. Харингтон та ін.).

Теоретико-методологічні засади підготовки менеджерів з'ясовуються у дослідженнях поведінки й розумових процесів людини в процесі її навчання (Дж. Дьюї та ін.), проблем самооцінки (К. Роджерс та ін.), впливу позитивних стимулів на поведінку людини (Б.-Ф. Скіннер та ін.); впливу соціальних, когнітивних і поведінкових факторів на результати навчально-пізнавального процесу (А. Бандура та ін.), роботи закладу освіти як соціального інституту (К. Боулдінг, М. МакЛухан, В.-Ф. Орбан та ін.), діяльності закладів освіти в інформаційному суспільстві з формування цінностей особистості (П. Вагшал, Х. Сміт та ін.), проблем інтеріоризації взаємодії у групі (колективі), соціокультурної активності (Ж. Піаже та ін.).

Підґрунтям нашого дослідження стали наукові праці в контексті проблематики соціальної відповідальності менеджменту як добровільної реакції на соціальні проблеми, етичної поведінки менеджерів як сукупності вчинків і дій. Це роботи з проблем корпоративної соціальної відповідальності (Дж. Роуст, В. Фредерік та ін.), визначення підходів до соціальної відповідальності (Г. Джонс, Д. Джордж та ін.), моделювання корпоративного соціального відгуку (Р. Аккерман, Р. Бауер та ін.). Висновки вчених підтверджують, що підготовка менеджерів у ВНЗ є не лише процесом набуття знань, а й формування і розвитку професійно важливих якостей особистості фахівців.

Освітні підходи до професійної підготовки менеджерів, аспекти її здійснення потребують подальшого наукового висвітлення. Це питання: 1) розширення державно-громадського партнерства; 2) професійної підготовки майбутніх менеджерів у процесі вивчення непрофільних (соціально-гуманітарних) дисциплін, які забезпечують всебічний розвиток особистості майбутніх менеджерів і усвідомлення ними соціально-психологічних особливостей менеджерської професійної діяльності; 3) організаційних форм підготовки менеджерів у ВНЗ, які розширюють можливості студентів щодо опанування досвіду професійної діяльності; 4) форм і методів навчання, завдяки яким майбутні менеджери заохочуються до самостійного мислення, прояву ініціативи й активності; 5) аналізу програм підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади й США з метою врахування проблем економіки й підприємств; 6) підготовки фахівців до діяльності на міжнародному рівні тощо.

До останнього десятиліття проблема професійної підготовки менеджерів не була актуальною для української економіки і системи освіти. Порівняльно-педагогічні дослідження зосереджувалися на проблемах шкільної і педагогічної освіти інших країн. Через обмаль інформаційних джерел і брак можливостей для безпосереднього вивчення об'єкта дослідження виникають суперечності: між необхідністю вивчення і впровадження досвіду розвинених країн з підготовки менеджерів і нестачею наукових досліджень і науково-педагогічної літератури з цієї проблеми; між необхідністю вдосконалення підготовки менеджерів й обмеженістю інформації про сучасні зміст, форми і методи їхнього навчання.

Отже, недослідженість проблеми, недостатнє вивчення досвіду зарубіжних країн для прогнозування і проектування розвитку української системи вищої освіти зумовили вибір теми дослідження: **“Підготовка менеджерів у вищих навчальних закладах Великої Британії, Канади, США”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий напрям "Теорія і технологія навчання і виховання в системі освіти", затверджений Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №5 від 22 грудня 2006 р.). Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Інституту педагогіки і психології професійної освіти НАПН

України (протокол №7 від 23 червня 2005 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №8 від 25 жовтня 2005 р.).

Мета дослідження – проаналізувати й узагальнити досвід підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США, виявити можливості його використання для вдосконалення професійної підготовки менеджерів в Україні в контексті суспільних і соціально-економічних трансформацій.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати наукові джерела, виявити стан розроблення проблеми дослідження.

2. Визначити основні етапи розвитку професійної підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США, фактори впливу на розвиток освіти цих фахівців.

3. Проаналізувати наукові концепції, що лягли в основу теорії і практики професійної підготовки менеджерів у Великій Британії, Канаді й США.

4. З'ясувати особливості професійної підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США, виявити підходи до формування професійно значущих умінь менеджерів у діяльності ВНЗ в Україні та в зазначених зарубіжних країнах.

5. Виявити і проаналізувати сучасні тенденції у розробленні змісту, форм і методів навчання менеджерів, розкрити перспективні організаційні форми і методи навчання менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США.

6. Проаналізувати навчальні плани й програми ВНЗ цих країн, сформулювати висновки, які стануть у пригоді вітчизняним науковцям і практичним педагогам при розробленні відповідних документів.

7. Розробити науково обґрунтовані рекомендації з удосконалення професійної підготовки менеджерів у ВНЗ України на підставі досвіду цієї роботи у Великій Британії, Канаді і США.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США.

Предмет дослідження – розвиток й особливості підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади й США (зміст, організаційні форми і методи навчання, основні тенденції розвитку, структура професійної підготовки, теоретичні засади організації процесу підготовки менеджерів).

Концепція дослідження. В умовах суспільних змін критерієм освіти менеджерів є не репродуктивне відтворення знань у вигляді стандартних рішень, а інтелектуальна ініціатива як уміння випрацьовувати рішення за межами визначених вимог у контексті проблемної ситуації, що потребує зміни моделі підготовки, вдосконалення змісту навчання таких фахівців. У розв'язанні цих та інших проблем підготовки менеджерів в Україні корисним може виявитися досвід розвинених країн, зокрема Великої Британії, Канади і США.

Методологічний аспект досліджуваної проблеми відображає

взаємозв'язок і взаємодію наукових підходів до підготовки майбутнього менеджера, а саме: системного, крос-культурного, особистісно орієнтованого, рефлексивно-діяльнісного, компетентнісного. *Системний підхід* орієнтує на визначення у педагогічній системі інтегративних системоутворюючих зв'язків, з'ясування значення окремих її компонентів (зміст, форми, методи навчання) для розвитку суб'єктів педагогічної взаємодії. З позицій *крос-культурного підходу* з'ясовується культурологічна сутність освіти, приділяється увага вивченню взаємозв'язку і взаємозалежності понять "освіта" і "культура". Пошуки науковців ґрунтуються на усвідомленні, що менеджерська освіта як явище культури має брати до уваги закономірності її розвитку. Розгляд менеджменту і менеджерської освіти в контексті їх інтеграції в національну культуру сприяють підвищенню ефективності управління і дають змогу зберігати національно-культурні традиції, ефективно впроваджувати зарубіжний досвід. З позицій *особистісно орієнтованого підходу* розглядаються особливості організації навчального процесу і педагогічної взаємодії його учасників як суб'єктів освітньої діяльності. Реалізація *рефлексивно-діяльнісного підходу* передбачає збагачення навчально-пізнавальної діяльності студентів творчо-перетворювальним, проектним, дослідницьким аспектами. Сенс педагогічної взаємодії полягає у засвоєнні студентами досвіду професійної діяльності через активну самостійну роботу. За *компетентнісного підходу* коригуються уявлення про освіту менеджера: увага приділяється не лише засвоєнню інформації, знань, а й формуванню професійної поведінки і професійно важливих особистісних якостей, поліпшенню критеріїв оцінювання результатів навчального процесу, вдосконаленню структури і способів побудови змісту менеджерської освіти. Застосування компетентнісного підходу до опису моделі менеджера є перспективним засобом розв'язання проблеми оновлення змісту менеджерської освіти в Україні.

Дидактичний аспект проблеми дослідження відображає систему наукових поглядів на освітню політику, характер й обсяг знань, зміст освіти і навчальні програми. Розкриваються філософські, психолого-педагогічні й ідеологічні основи менеджерської освіти Великої Британії, Канади і США, подаються наукові концепції та ідеї теорій менеджменту, на засадах яких конструюється зміст освіти, розробляється структура підготовки майбутнього менеджера, формуються його здатність і готовність до здійснення професійної діяльності. Гуманістичні ідеї зарубіжних учених допомагають розвивати систему підготовки менеджерів у ВНЗ України у напрямку подальшої демократизації, гуманізації, індивідуалізації навчання студентів. Реорганізація вищої освіти менеджерів має забезпечувати гнучкість системи вищої освіти менеджерів, її швидке реагування на нові потреби суспільства й освітній попит. Освітні послуги, що пропонують ВНЗ, враховують різноманітні інтереси населення і забезпечують право студентів на вибір власної стратегії набуття освіти. Одним з головних питань теорії і практики педагогіки є проблема оновлення змісту вищої освіти менеджерів, що передбачає раціональне збалансування його компонентів, посилення гуманістичних аспектів, розвиток

міжпредметних зв'язків, створення інтегративних курсів, введення матеріалів, які висвітлюють досвід зарубіжних країн.

Дидактичний аспект проблеми дослідження передбачає створення організаційно-методичного забезпечення підготовки майбутнього менеджера, визначення форм і методів навчання, їх реалізацію у навчально-пізнавальній діяльності студентів.

Розглянуто інтерактивні і пошукові методи вирішення завдань розвитку здібностей студента з обробки і засвоєння навчальної інформації, формування відносин між учасниками навчального процесу у ВНЗ та взаємодії з навколишнім середовищем, а також методи особистісного розвитку студентів. Їх упровадження у навчальний процес українських ВНЗ постає як важливе науково-педагогічне завдання. У дослідженні з'ясовується ступінь впливу викладача на студентів, умови, що сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу й формуванню навичок майбутньої професійної діяльності.

Соціальний аспект проблеми дослідження орієнтує на осмислення ролі вищої освіти менеджерів, визначення її місця в життєдіяльності суспільства. Без розвитку менеджменту в Україні неможливе її співіснування з іншими країнами в системі світової економіки. Сучасний менеджмент має зважувати на перетворення в суспільстві, враховувати зміни міжнародних стандартів у сфері бізнесу. Головна мета менеджерської освіти полягає в тому, щоб засобами різних форм і методів навчання і виховання підготувати студентів до професійної діяльності, активної участі в суспільному житті; створити умови для розвитку особистості менеджера, здатного практично оцінювати ситуацію і адаптуватися до соціальних змін, продукувати і реалізувати ідеї, намічати шляхи позитивних зрушень, проявляти ініціативу і творчість.

Розв'язання означених проблем формування особистості майбутнього менеджера передбачає розширення виховних функцій ВНЗ, посилення вимог до професорсько-викладацького складу. Моральні якості викладача, його професійна відповідальність, активна громадянська позиція слугують взірцем для студентів, механізмом формування їхніх професійно-важливих якостей.

Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання з її вимогами всебічного розгляду, врахування суперечностей як рушійних сил розвитку, об'єктивності, історизму; сучасна методологія порівняльної педагогіки (А. Джуринський, М. Кларін, З. Малькова, Н. Никандров та ін.); системний підхід, заснований на положеннях теорії систем, відповідно до якої підготовка менеджерів розглядається як єдина сукупність компонентів (Л. Берталанфі, В. Беспалько, Н. Віннер, В. Сластьонін, Дж. Форрестер та ін.); крос-культурний підхід у дослідженні менеджменту, який націлює на культурологічні важелі міжнародного й національного контексту (Р. Бріслін, Л. Харріс Г. Ховстед та ін.); концептуальні положення Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI століття).

Теоретичну основу дослідження становлять положення і висновки вітчизняних і зарубіжних науковців, які стосуються історії розвитку вищої освіти у Великій Британії, Канаді й США (К. Балфор, Б. Вульфсон, А. Гілянова, Д. Джонстоун, В. Ігнатович, Л. Філіпова, Дж. Френч та ін.), сучасних тенденцій у вищій освіті (К. Керр та ін.), теорії і практики організації вищої освіти в Україні й в означених зарубіжних країнах (С. Змейов, В. Рижов, О. Романовський, Н. Федорова та ін.); ідеї прагматистів, які стосуються розвитку активності особистості, збудження інтересу як мотиву діяльності, виховання і навчання у процесі конкретної практичної діяльності (Дж. Дьюї та ін.), ідеї гуманістів щодо психологізації процесу навчання, наповнення психологічним змістом процедури педагогічної взаємодії, ролі гуманітарних предметів у розвитку інтелектуальних, моральних й естетичних якостей особистості (М. Ван Дорен, А. Маслоу, Н. Мурей Батлер, К. Роджерс, А. Флекснер та ін.), ідеї когнітивних підходів до навчання (соціально-когнітивний, інформаційно-процесуальний, когнітивно-конструктивістський, соціально-конструктивістський) щодо впливу соціальних, когнітивних і поведінкових факторів на результати навчально-пізнавального процесу (А. Бандура, Л. Виготський, Ж. Піаже та ін.); концепції соціальної, моральної і професійної відповідальності за соціальні проблеми людства (Г. Васянович, Р. Еггер, Р. Епплбай, К. Муздибаєв, Дж. Роуст, М. Савчин, М. Сметанський, В. Фредерік та ін.); ідеї компетентнісного підходу в освіті щодо визначення змісту освіти на основі моделі професійної діяльності, поведінки й особистісних якостей фахівця (Л. Дибкова, М. Євтух, І. Зимня, Дж. Равен, Дж. Стреч, А. Хуторський та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися теоретичні й емпіричні **методи дослідження**: історико-ретроспективний аналіз і вивчення сучасного концептуального апарату науково-методичної вітчизняної і зарубіжної монографічної літератури, періодики, матеріалів конференцій, семінарів з проблеми дослідження; порівняльний аналіз для розкриття особливостей розвитку систем вищої освіти Великої Британії, Канади і США та України; структурний і порівняльно-зіставний (історико-компаративістський) методи аналізу для з'ясування впливу наукових концепцій на розвиток менеджерської освіти; змістовий аналіз інформаційних джерел і документації закладів освіти для з'ясування і розкриття змісту навчальних програм менеджерів зарубіжних й українських ВНЗ, визначення вимог до професійного розвитку викладацького складу; методи зіставлення і класифікації для узагальнення і систематизації фактичного матеріалу про змістове наповнення, форми й методи підготовки менеджерів. Результативними слід вважати порівняльно-діагностичні методики (спостереження, опитування, бесіди, інтерв'ю, тестування, аналіз результатів діяльності навчальних закладів), виявлення організаційно-педагогічних умов підготовки менеджерів.

Джерельну базу дослідження складають навчально-методичне забезпечення програм підготовки менеджерів Великої Британії, Канади і США та

України; фонди Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Наукової бібліотеки НАПН України імені В.О. Сухомлинського, Парламентської бібліотеки, Американської бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія", бібліотеки Британської Ради; ґрунтовними джерелами нашого наукового пошуку стали вітчизняна, американська, англійська й канадська педагогічна, бізнес- та управлінська періодика, ресурси INTERNET, журнали "Педагогіка і психологія", "Освіта і управління", "Шлях освіти", "Higher Education in Europe", "Educational Psychologist", "Harvard Business Review", "Guide to Graduate Management Programs in the USA", "The International Encyclopedia of Higher Education", "The Canadian Encyclopedia" й ін.

Наукова новизна дослідження:

Уперше:

– здійснено комплексне дослідження систем підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США, що дало змогу проаналізувати становлення, розвиток і сучасний стан професійної підготовки менеджерів у ВНЗ зазначених країн, визначити фактори впливу на становлення освіти менеджерів (технологічні, демографічні, географічні, історичні, політичні, культурні, релігійні); з'ясувати основні етапи розвитку професійної підготовки менеджерів, етапи розвитку вищої освіти у Канаді; виявити головні тенденції розвитку систем вищої менеджерської освіти (демократизація, гуманізація, інтеграція з наукою і виробництвом, комп'ютеризація, створення механізмів оцінювання ефективності роботи ВНЗ, розвиток неперервної освіти);

– теоретично обґрунтовано вплив на формування змісту, добір форм і методів навчання майбутніх менеджерів у зазначених країнах наукових концепцій і теорій, які ґрунтуються на ідеях взаємодії викладачів і студентів, навчання досвідом і в процесі професійної діяльності, позитивної соціалізації учасників навчального процесу;

– визначено сучасні моделі менеджерської освіти в зарубіжних країнах та здійснено їх порівняльний аналіз; виявлено позитивні (демократичний характер, варіанти децентралізованої системи управління в кожній країні, механізми співпраці в системі управління державних органів, громадських структур, організацій і підприємств, акредитації ВНЗ) і негативні (недостатній розвиток централізованих механізмів розв'язання проблем вищої освіти національного значення) характеристики зарубіжних систем управління системою вищої освіти менеджерів; з'ясовано спільне і відмінне у професійній підготовці менеджерів у ВНЗ України й англійських країн.

Набули подальшого розвитку:

– концептуальні основи аналізу зарубіжних і вітчизняної систем менеджерської освіти, проблематика досліджень зарубіжної і вітчизняної порівняльної педагогіки; положення щодо динаміки зв'язків між змінами у вимогах до професійних функцій, компетентності менеджера і процесом формування його особистості; напрями модернізації професійної підготовки

менеджерів у ВНЗ України, використання досвіду Великої Британії, Канади і США в українській освіті (подальша демократизація освіти, вдосконалення системи стандартів вищої освіти у галузі менеджменту, оновлення змісту освіти, розвиток мережі ВНЗ нового типу – відкритий університет, дистанційний університет і дослідницький університет, посилення зв'язків з науковими установами, підприємствами, організаціями, обґрунтування прогностичного напрямку вдосконалення процесу формування професійної спрямованості майбутнього менеджера у ВНЗ, доцільних форм і методів навчання менеджерів – польове навчання, навчання у процесі професійної діяльності й вивчення досвіду роботи, проектна діяльність, змішане навчання через раціональне узгодження очного і дистанційного навчання).

Уточнено:

– зміст термінології у вищій освіті загалом і менеджерській зокрема, її значення залежно від країни ("менеджер" і похідні терміни; терміни, що слугують для означення вищої освіти і ВНЗ у вказаних країнах; терміни, пов'язані з міжнародними кредитно-модульними системами), що сприятиме більшій прозорості принципів функціонування освітніх систем, вивченню їх досвіду, усуненню проблем під час упровадження досвіду в українську освітню практику;

– етапи становлення і розвитку вищої освіти у Великій Британії і США.

Удосконалено наукові положення про теоретико-методологічні засади підготовки менеджерів в Україні.

Теоретичне значення дослідження: систематизовано знання про сучасні тенденції у побудові змісту, доборі форм і методів навчання менеджерів у Великій Британії, Канаді й США, що є практичними орієнтирами в проектуванні і технологічному забезпеченні вітчизняної освіти відповідно до світових досягнень; здійснено порівняльний аналіз понять, які вживаються для означення вищої освіти і ВНЗ у Великій Британії, Канаді й США, термінів, пов'язаних з міжнародними кредитно-модульними системами; положення і висновки дисертації сприятимуть теоретичному аналізу процесів розвитку вищої освіти менеджерів.

Практичне значення дослідження: розроблено і впроваджено доповнення до навчальних планів і програм професійної підготовки менеджерів; укладено навчальний посібник "Основи перекладу. Курс факультативу" з огляду на мовну й комунікативну специфіку підготовки спеціалістів з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності; створено методичний посібник "Комплекс методик для діагностики професійної відповідальності та інших професійно важливих якостей викладача", діагностичні матеріали якого можуть застосовуватись як методи вивчення особистості викладача й інших категорій педагогічних працівників для формування у них умінь і навичок самоаналізу професійної поведінки, самокорекції і саморегулювання; розроблено модульний лекційно-практичний курс "Педагогіка вищої школи" для підготовки менеджерів у процесі викладання дисциплін "Професійна педагогіка" та "Педагогіка вищої

школи", засвоєння яких сприяє усвідомленню актуальності педагогічних знань у професійній діяльності, формуванню умінь проводити заняття у ВНЗ і з персоналом організації на робочому місці; створено програми курсів "Основи соціально-педагогічних досліджень" для формування готовності майбутніх менеджерів соціальної сфери до наукового супроводу професійної діяльності; програми "Організація управління навчальним процесом у ВНЗ", "Управління навчальною і виховною діяльністю", навчальний посібник "Управління навчальною і виховною діяльністю: теорія і практика", які застосовуються для підготовки педагогічних кадрів до управління навчальним процесом;

– обґрунтовано необхідність посилення уваги до викладання іноземних мов, уведення професійно спрямованого факультативного курсу "Основи перекладу" (перший – третій роки навчання); вивчення фахових дисциплін іноземною мовою (чотвертий – п'ятий роки навчання), що сприятиме розвитку комунікативних умінь майбутніх менеджерів; доцільність введення до навчальних планів професійно спрямованих соціально-гуманітарних дисциплін "Професійна відповідальність менеджера", "Соціальна відповідальність менеджера", "Професійна педагогіка" (для підготовки менеджерів), "Проектування соціальної програми"; необхідність збільшення кількості інтрадисциплінарних програм для усунення перевантаження студентів.

Впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки і рекомендації, викладені в дослідженні, впроваджено у процес професійної підготовки майбутніх менеджерів в Інституті соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 285 від 20 жовтня 2009 р.), Краматорському економіко-гуманітарному інституті (акт від 29 листопада 2009 р.), Державному вищому навчальному закладі "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" (довідка № 297 від 25 листопада 2009 р.), Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля (довідка № 108-115-2811/40 від 14 грудня 2009 р.), Харківській державній академії фізичної культури (акт від 15 грудня 2009 р.), Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (довідка № 320/08-а від 16 вересня 2009 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях: "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору" (Київ, 2006 р.); "Соціальна робота в Україні: вектор розвитку в третьому тисячолітті" (Київ, 2007 р.); "Професіоналізм педагога. Інноваційні підходи до процесу його формування" (Краматорськ, 2008 р.); "Міжкультурний діалог у сучасній освіті" (Київ, 2008 р.); V Міжнародній науково-практичній ІНТЕРНЕТ-конференції "Стратегія управління закладами освіти в умовах формування інформаційного освітнього суспільства" (Київ, грудень 2006 – січень 2007 р., www.ipit.kiev.ua); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Інноваційні процеси у професійній підготовці педагогічних працівників та підвищення їх кваліфікації" (Донецьк, 2009 р.); на звітних конференціях: Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України

за 2005 р. "Теорія і практика професійної освіти в умовах європейської інтеграції" (Київ, 2006 р.); Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2006 – 2009 рр.; педагогічній вітальні кафедри педагогіки Краматорського економіко-гуманітарного інституту "Процес творчості у науково-педагогічному просторі" (Краматорськ, 2009 р.), лекції "Сучасні організаційні форми і методи навчання менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади, США" для викладацького складу кафедри менеджменту фізичної культури Харківської державної академії фізичної культури (Харків, 2009 р.).

Вірогідність отриманих результатів забезпечено дотриманням логіки наукового дослідження, коректним використанням наукового апарату; аналізом значної кількості теоретичних і практичних джерел; зіставленням освітніх програм і методик, що реалізуються більше ніж у 20 ВНЗ Великої Британії, Канади і США; зіставленням отриманих результатів з даними інших досліджень; несуперечністю висновків сучасним тенденціям розвитку освіти у світі.

Публікації. Основні положення дисертації відображені в 33 публікаціях, серед яких 2 монографії, 3 навчальних посібники, 1 методичний посібник, 25 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття у науковому виданні, 1 доповідь на конференції у науковому виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (299 найменування, з них 104 – іноземними мовами), додатків. Загальний обсяг роботи становить 509 сторінок, з них 419 сторінок основного тексту. Дисертація містить 8 таблиць і 8 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обгрунтовано актуальність дослідження, сформульовано концепцію дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, визначено методи дослідження, схарактеризовано вірогідність результатів дослідження та їх апробацію.

У першому розділі **"Історико-ретроспективний аналіз теорії і практики професійної підготовки менеджерів у Великій Британії, Канаді, США"** висвітлено історико-ретроспективний аналіз теорії і практики професійної підготовки менеджерів у цих країнах.

Розглянуто проблему застосування різних термінів у менеджерській освіті. З'ясовано, що термінологія, яка стосується освіти загалом, вищої і менеджерської освіти зокрема, чітко не визначена на глобальному рівні. Таке становище спричинює непрозорість принципів функціонування освітніх систем, ускладнює вивчення їх досвіду, може створювати істотні проблеми під час його впровадження в українську освітню практику. Здійснений аналіз термінології сприятиме вивченню освітнього досвіду Великої Британії, Канади і США та його порівняння з досвідом України.

Історико-ретроспективний аналіз вищої освіти Великої Британії, Канади і

США, сучасних тенденцій в ній дав змогу визначити подібні й відмінні характерні риси розвитку систем освіти цих країн.

Історія вищої освіти Великої Британії, Канади і США засвідчує взаємовплив систем освіти цих країн. Для організації вищої освіти США запозичили досвід своїх предків – англійців, французів, німців. З освітньої системи США значно черпала канадська система освіти. Аналіз історичних аспектів розвитку вищої освіти дав змогу підтвердити правомірність виникнення вищої освіти менеджерів з огляду на потреби великого бізнесу, з'ясувати її місце серед інших типів освіти. Вищу менеджерську освіту було започатковано в США. В умовах зростання розподілу праці, великого обсягу інформації з'ясувалося, що виокремлення управління як виду діяльності вимагає спеціальної підготовки, відповідної кваліфікації. У розділі представлено етапи розвитку цієї освіти.

1. Кінець XIX – поч. XX ст. Створення перших професійних шкіл бізнесу, програми яких склалися відповідно до програм академічних курсів і курсів з економічною спрямованістю (1881); початок підготовки професійних управлінців у Гарвардській школі бізнесу (1908). Увага здебільше приділялась підготовці спеціалістів для колоніальної армії, а також фахівців у галузі озброєння. Також готували працівників колоніальної адміністрації та управління. З огляду на такі потреби розвивалася педагогіка професійної освіти.

2. Середина XX ст. – 80-ті рр. Поширення менеджерської освіти зумовлено значним розвитком бізнесу і промисловості після Другої світової війни, створення програм для підготовки магістрів бізнес-адміністрації (МВА) в межах освіти другого рівня (graduate).

3. З кінця 80-х рр. XX ст. – дотепер. Удосконалення підготовки менеджерів, реформування менеджерської освіти (в межах реформ у вищій освіті) внаслідок економічного розвитку і збільшення конкурентоспроможності виробництва.

Історико-ретроспективний аналіз вищої освіти Великої Британії, Канади і США й сучасних тенденцій в ній дав змогу визначити фактори, що впливають на розвиток менеджерської освіти. До таких факторів відносимо економічні, технологічні, демографічні, географічні, історичні, політичні, культурні, релігійні.

Урізноманітнення структур менеджерської освіти, впровадження необхідного обладнання, дослідницька робота в ній залежать від стану економіки. Впровадження нових технологій у різні сфери економіки стало дієвим чинником розширення напрямів навчання, створення додаткових дисциплін. Це стосується й України, в якій відбуваються динамічні зміни в усіх сферах життя, а тому потрібне додаткове фінансування підготовки висококваліфікованого штату управлінців. Наразі вища освіта менеджерів невіддільна від регіонального соціокультурного розвитку, який впливає на її стан і напрями розвитку. Збільшення за рубезем частки працюючого населення, яке потребувало вищих кваліфікацій, також вплинуло на структури вищої освіти. Деякі країни, наприклад Канада, через індустріалізацію в 60-х рр. XX ст. змушені були наймати

висококваліфікованих працівників з-за кордону, щоб структури навчальних закладів мали змогу пристосуватися до нових соціоекономічних обставин.

На становлення вищої менеджерської освіти істотно вплинули демографічні фактори. Привабливість вищої освіти необґрунтовано призводить до збільшення кількості студентів. Неможливість повно передбачити контингенти студентів у галузях освіти, в т.ч. менеджерської, збалансувати наукову і навчальну складові в діяльності викладачів ускладнює освітню ситуацію. Щоб розв'язати проблему надання вищої менеджерської освіти всім бажаючим з огляду на посилення демографічних факторів, університети впроваджують структурні реформи для адекватного реагування на ринок праці, створюють нові навчальні заклади (дистанційні університети, відкриті університети, університети, що організують навчальний процес на вихідні дні).

Адаптація вищої менеджерської освіти до потреб суспільства, які постійно змінюються, і сфери виробництва вимагає від країн розв'язання проблем співвіднесення підготовки фахівців з потребами в них економіки, бізнесу, сфери послуг і більшого фінансування. Труднощі виникають, коли уряд змушений визначати пріоритети різних сфер життєдіяльності населення: освіти, охорони здоров'я, оборони країни тощо. Отже, впровадження нового оснащення, найму викладацького штату великою мірою залежать від ресурсних можливостей країни.

Інша група факторів – географічні (географічне положення країни, її ресурси, які використовуються для стимулювання соціоекономічного розвитку регіонів). Вища менеджерська освіта здатна допомагати країні долати певні регіональні труднощі. У провінціях Канади з освітньою метою використовуються інформаційні засоби для підтримання зв'язку з кожною особистістю чи найменшим навчальним закладом, і дистанційна освіта розглядається як важливий компонент освіти упродовж життя. У США беруться до уваги географічні фактори адміністрування й фінансування різних систем освіти.

На розвиток освіти впливають історичні й політичні фактори. Цілі і політика університетів зумовлені тим, що кожне суспільство продукує власну систему освіти зі своєю структурою, системою фінансування й адміністративними правилами. У країнах з федеральною або конфедеральною структурою мінімізуються централізовані дії влади.

Освітній курс країни великою мірою визначається її ідеологічною системою. Провідна роль держави у здійсненні політики вищої освіти опосередкована виконавчою і законодавчою владою. У США Демократична партія обстоює федеральне управління, Республіканська партія ратує за його скорочення. Освітня політика залежить від політичних умов країни. Політичні події модифікують або змінюють структури ВНЗ, впливають на зміст навчання менеджерів.

На розвиткові вищої менеджерської освіти у Великій Британії, Канаді й США істотно позначилися їхня культурно-історична й релігійна ситуація. Ранні університети як відображення феодальних відносин більше переймалися

засвоєнням студентами культури, ніж створенням нових знань. Наявність у суспільстві представників різних культур і лінгвістичних груп сприяє досягненню цілей освітньої політики. У регіонах, де співіснують різні мови, культури та релігії, розвиток ВНЗ здійснюється через налагодження тісних зв'язків між ними. Існування різних культурно-історичних моделей повсякчас впливає на посилення диверсифікації вищої менеджерської освіти. Це створення ВНЗ нового типу, зокрема післясередніх технічних і технологічних коледжів, підготовчих центрів, відкритих університетів, дистанційних університетів, бізнес-університетів, які складаються із закладів фахової підготовки, що належать компаніям, а також створення нових програм і курсів. Збільшується кількість інтер- та інтродисциплінарних програм.

Дослідження умов і закономірностей життєдіяльності суспільства, що впливають на вищу освіту у Великій Британії, Канаді й США дало змогу з'ясувати тенденції розвитку вищої освіти цих країн загалом та у сфері підготовки менеджерів зокрема, які складаються у відгук на багатоаспектний процес перебудовування: інтернаціоналізація і глобалізація, масовість, інтеграція з наукою і виробництвом, фундаменталізація, комп'ютеризація, зростання вимог до професіоналізму викладачів, демократизація, гуманізація і гуманітаризація, системне оцінювання суспільством ефективності роботи ВНЗ, розвиток неперервної освіти.

Вища менеджерська освіта у Великій Британії, Канаді й США адаптувалася до соціальних, економічних, політичних змін у суспільстві: постійного зростання кількості студентів, впливу науково-технічного прогресу, безробіття частини молоді, слабкої координації між підготовкою фахівців і потребою в них, працевлаштуванням. ВНЗ намагаються перевизначити свої цілі, ролі, функції. Щоб гармоніювати з середовищем на місцевому, національному й міжнародному рівнях, освітні системи мають дотримуватися сучасних вимог.

Знання історії освіти Великої Британії, Канади і США може слугувати базою для дослідження освітніх традицій українського суспільства, керівництвом для ухвалення рішень щодо майбутніх реформ. Розуміння проблем, з якими стикаються інші країни, є важливим для обґрунтування напрямів подальшого розвитку вітчизняної освіти й уживання запобіжних заходів до їх усунення.

У другому розділі "Наукові концепції та їх відображення в теорії та практиці професійної підготовки менеджерів у Великій Британії, Канаді, США" представлено зарубіжні концепції і теорії, що слугували фундаментом для практичної діяльності педагогічних колективів ВНЗ Великої Британії, Канади і США, які професійно готують менеджерів.

Залежно від наукової або практичної доцільності педагогіка професійної освіти, також менеджерської, спиралася на певне світорозуміння, відповідну парадигму наукового знання, психологічний образ фахівця. Аналіз основних етапів і напрямів розвитку концепцій менеджменту у ХХ ст. дав змогу з'ясувати їх вплив на становлення вищої менеджерської освіти. Перший етап дістав назву наукового управління (1885 – 1920), пов'язаного з роботами Г. Ганта, Л. Гілберт, Ф. Гілберт, Ф. Тейлора. Завдяки цьому

напряму управління стало визнаватися самостійною спеціальністю і галуззю наукових досліджень. Керівники, практики й вчені виявили, що методи й підходи, які застосовувалися у науці й техніці, можуть ефективно використовуватись у практиці діяльності керівників для досягнення цілей організації. Сучасна менеджерська освіта, беручи до уваги ідеї тейлоризму, пов'язує підготовку менеджерів зі знанням наукових основ менеджменту, наполягає на розвитку вміння збирати всі традиційні знання і навички – складові професійної майстерності менеджерів, класифікувати їх, оформлювати у відповідні правила, закони і формули професійної діяльності менеджерів.

Класичну, або адміністративну школу управління (1920 – 1950) творили Д. Муні, А.Файоль, Л. Урвік. Принципи, функції, основні види діяльності в бізнес-організації, розроблені А. Файолем, і нині вивчаються такими дисциплінами, як "Основи менеджменту", "Адміністративний менеджмент" й ін. У процесі вивчення цих дисциплін здійснюється корекція ідей А. Файоля відповідно до сучасної ситуації. Перелік якостей менеджера, створений ним, поглиблює знання про особистість такого фахівця і береться до уваги при створенні його моделі.

Через нездатність суспільства до міри усвідомити значення людського фактора як головного елемента ефективності організації зародилася школа людських відносин – неокласична школа (1930 – 1950). Найбільшими авторитетами цієї школи вважають Е. Мейо і М.П. Фоллет. Вони рекомендували використовувати прийоми управління людськими відносинами, консультувати робітників, створювати умови для спілкування в межах їхньої професійної діяльності.

Поведінковий напрям (1950 і дотепер) розвивали К. Арджирис, Ф. Герцберг, Р. Лайкерт, Д. Мак-Грегор. Метою цієї школи було підвищення ефективності людських ресурсів, кожного працівника і підприємства загалом через правильне застосування науки про поведінку. Головні ідеї цього напрямку щодо педагогічного процесу: правильне застосування у вихованні і навчанні дієвих стимулів; створення атмосфери напруженої розумової діяльності; застосування раціональних алгоритмів управління навчально-пізнавальною діяльністю, виховання якостей "індустріальної людини" (діловитість, організованість, дисциплінованість, підприємництво). Проблема педагогічної взаємодії трактується з позицій "стимул – реакція" і зводиться до кореляції певних поведінкових актів викладачів і студентів.

Наприкінці XIX ст. (у період виникнення вищої менеджерської освіти) більшість ідей щодо розвитку освіти науковці черпали з ідеалізму, реалізму і релігійних напрямів. Беруться до уваги ідеї класиків німецького ідеалізму кінця XVII – поч. XIX ст. Г. Гегеля, І. Канта – розвиток суб'єкта пізнання, рефлексія, сутність людської культури. Згідно з ученням англійського філософа Дж. Локка, продукувалася ідея перебудови життя в розумних межах, залучення правителів до новітніх досягнень науки, просвіти монархів. Згодом поширилися ідеї прагматистів, екзистенціалістів, філософів-аналітиків й ін.

Прагматизм як філософське вчення виник на межі XIX – XX ст. Передумовами його появи були швидкі темпи розвитку науки, промисловості, техніки. Теорії освіти – прогресивізм, експерименталізм, соціальний реконструкціонізм є напрямками прагматизму. Засновники прагматичної філософії В. Джемс і Ч. Пірс претендували на створення філософії, відмінної від ідеалізму і матеріалізму. Головні поняття прагматичної філософії – "досвід", "справа". Провідна її ідея: пізнання дійсності зводиться до індивідуального досвіду людини, всяке знання істинне, якщо воно отримане в процесі практичної діяльності людини і є корисним для неї.

Ідеї ранніх прагматистів розвинув американський філософ і педагог Дж. Дьюї (1859 – 1952). Головні ідеї його праць: школа не повинна бути поза життям, а навчання поза вихованням; важливими принципами виховання і навчання мають бути розвиток активності особистості, збудження інтересу як мотиву діяльності; виховання і навчання здійснюються не в теоретичних формах, а в процесі конкретної практичної діяльності; індивідуальний досвід особистості – засада виховного процесу. Важливою для підготовки менеджерів є ідея Дж. Дьюї, згідно з якою освіта повинна зосереджуватися на особистості загалом, адаптувати студента до навколишнього середовища, навчати не лише вузьких академічних тем, а й вчити мислити, розв'язувати проблеми на рефлексивній основі. Ідеї Дж. Дьюї та інших прогресивістів швидко поширилися у США, були підхоплені вченими й освітянами Великої Британії, Канади та інших країн світу. Навчальний процес під впливом прагматично-прогресивістських ідей був особистісно орієнтованим, ширше застосовувалися лабораторні роботи, різні форми трудової діяльності, сенс яких полягав у наданні учням прямого і безпосереднього життєвого досвіду через активну самостійну роботу.

Сучасні напрями американської педагогічної думки методологічно близькі до прагматично-прогресивістської педагогіки. Зокрема це засвідчує послідовне застосування принципу індивідуалізму (Дж. Дьюї, представники екзистенціалізму): автономія індивіда – важлива цінність, навчальний заклад має максимально розвивати автономію індивіда.

В умовах науково-технічної революції постала потреба в людях з глибшими й упорядкованішими знаннями і принципами поведінки. Це зумовило перегляд і модернізацію класичного прагматизму, який у 70-х рр. XX ст. відродився як неопрагматизм. З огляду на новітні тенденції методологічні настановлення Дж. Дьюї були доповнені положеннями щодо розуміння виховання як процесу соціалізації особистості. Сутність неопрагматичної концепції зводиться до самоствердження особистості (Т. Браммельд, Е. Келлі, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Хук та ін.). Ця позиція посилює принцип і природу індивідуалістичної спрямованості виховання: суспільні норми і принципи, думки людей не можуть впливати на свободу вибору особистості, міркування і оцінки. Неопрагматизм залишається провідним напрямом американської педагогіки та поширюється у західних країнах.

Нова педагогіка стала засадою оновлення освіти в першій половині ХХ ст. Особливо це відстежується у взаємодії з одним з провідних психолого-педагогічних напрямів США – біхевіоризмом. Представники біхевіоризму Ф. МакДональд, Б. Скіннер, Н. Флендерс розробили схему циклу педагогічної взаємодії, подаючи її крізь призму діяльності викладача. Тож для досягнення навчальних цілей варто застосовувати правила, алгоритми або еквівалентні процедури. Ймовірність успіху прямо залежить від вдалого формулювання викладачем цих цілей у біхевіористських термінах. Діапазон вибору широкий: від відтворення навчальної інформації до елементів самостійної творчості. У теорії навчання і дотепер реалізується загальновідомий скінерівський принцип покрокового вивчення (*prograssive approximation*), що пропонує поділ навчального матеріалу на невеликі порції наростаючої складності й перехід до наступної порції після повного засвоєння попередньої.

В останні десятиліття ХХ ст. психолого-педагогічні науки стають все більше когнітивними. Соціально-когнітивний підхід (А. Бандура) акцентує на інтерактивних методах, сприятливому навколишньому середовищі. Інформаційно-процесуальний підхід зосереджується на когнітивних процесах (увага, пам'ять, мислення), завдяки яким накопичується і перетворюється інформація. Когнітивно-конструктивістський підхід (Ж. Піаже) наголошує на конструюванні знань особою, яка навчається. Соціально-конструктивістський підхід (Л. Виготський) передбачає співпрацю студентів з іншими учасниками навчального процесу. За цих підходів зосереджувалася увага на соціальних, когнітивних й поведінкових факторах. Когнітивна поведінка наголошує на самоінструкції, саморозмові, саморегулятивному навчанні, переведенні навчання, контрольованого іншими, в навчання на засадах самоменеджменту.

Великого значення для формування системи підготовки менеджерів мали концепції соціальної відповідальності (Дж. Роуст, В. Фредерік). Відповідно до них саме добробут людей, а не корпоративні переваги є пріоритетною метою, основоположним принципом справедливого управління. Навчання етичної поведінки, формування особистісних якостей для розв'язання проблем суспільства – підхід, який використовують ВНЗ для підготовки менеджерів. Предмети "Етика", "Відповідальність" входять до курсів навчання менеджменту й бізнесу. Завдяки цьому студенти краще розуміють проблеми моралі й соціальних очікувань суспільства.

Розробники гуманістичного напрямку А. Маслоу, Ч. Паттерсон, К. Роджерс, Л. Тайлер та інші тлумачили проблему педагогічної взаємодії, трактуючи людину з екзистенціалістських позицій – як цілісну, унікальну особистість. Із проголошенням самоактуалізації особистості як вищої мети освіти визначилося загальне прагнення педагогів-гуманістів до психологізації процесу навчання, наповнення психологічним змістом процедури педагогічної взаємодії його учасників. У дослідженнях зарубіжних учених увага приділяється проблемі спілкування викладача і студентів у межах навчально-виховної діяльності. Головна

мета спілкування як форми педагогічної взаємодії – оптимізація особистісних взаємовідносин учасників навчання.

Аналіз сучасної зарубіжної психолого-педагогічної і соціально-педагогічної літератури свідчить про зародження і розвиток у дидактичних дослідженнях зарубіжних учених відповідних соціальним відносинам напрямів, дає підстави для висновків про вплив їхніх ідей на розвиток менеджменту і якість професійної підготовки менеджерів.

Методологічний плюралізм і різне трактування сутності процесу навчання психолого-педагогічними напрямами в педагогіці вищої освіти Великої Британії, Канади й США унеможливають створення єдиної концепції педагогічної взаємодії і зумовлюють необхідність зважувати під час аналізу навчально-виховної діяльності на особливості того або іншого напрямку в управлінській, філософській або психолого-педагогічній думці.

Головним напрямом розроблення проблеми підготовки менеджерів у педагогіці вищої освіти є узагальнення конкретно-емпіричного досвіду сумісної діяльності учасників цього процесу за крайньої абсолютизації його психологічного й суб'єктивно-особистісного аспектів.

З інтенсифікацією взаємодії викладача і студентів зарубіжні вчені пов'язують спроби підвищення ефективності як окремих методів і організаційних форм навчання, так і навчального процесу загалом. Інтенсифікація педагогічної взаємодії в освіті відображає прагнення теоретиків і практиків надати соціалізації майбутніх фахівців-менеджерів цільового, дієвішого настановлення.

У третьому розділі "Структурна організація професійної підготовки менеджерів у вищих навчальних закладах Великої Британії, Канади, США" подано структурні моделі професійної підготовки менеджерів означених країн.

Концепції управління вищою освітою, зокрема менеджерів, у провідних країнах світу сформувалися під впливом соціально-економічних й історико-суспільних умов розвитку, і значно різняться між собою. Водночас усі структурні зміни в системах управління ВНЗ відбувалися в межах головних підходів до управління закладами вищої освіти: централізованого і децентралізованого.

У Великій Британії і США управління вищою освітою є децентралізованим. Воно здійснюється здебільше на регіональному і місцевому рівнях за допомогою проміжних органів управління, а також окремими ВНЗ. Центральні органи управління вищою освітою обмежуються визначенням загальної стратегії її розвитку, виділенням відповідних фінансових ресурсів, спостереженнями за напрямами і результатами діяльності ВНЗ. Згідно з цим підходом побудовано формальні структури управління вищою менеджерською освітою.

У структурі системи управління вищою освітою Великої Британії відсутні офіційні органи з акредитування ВНЗ. Кожний заклад має право визначати зміст навчання і формально фіксувати результати його засвоєння видачею документів і присвоєнням ступенів. Порівняно з класичним варіантом децентралізованої системи управління, у Великій Британії відзначається посилення ролі головного

проміжного органу управління – Ради з університетських фондів. Їй надається право розподіляти фінансування, що в інших країнах з децентралізованою системою управління вищою освітою, наприклад у США, є прерогативою Міністерства освіти.

Важливою особливістю системи децентралізованого управління вищою освітою у США є надання провідної ролі у діяльності навчальних закладів професійним асоціаціям і регіональним добровільним об'єднанням шкіл і ВНЗ. Діяльність ВНЗ контролюється за двома напрямками: загальноузузівським і спеціалізованим. Регіональні добровільні об'єднання шкіл і ВНЗ проводять загальноузузівську атестацію. Спеціалізований вид атестації здійснюють загальнонаціональні професійні асоціації, кожна у своїй галузі професійної діяльності. Головна увага приділяється контролю якості навчальних програм. Професійні асоціації, проаналізувавши стан і перспективи розвитку окремих галузей економіки, вивчають потреби у фахівцях певного профілю, ставлять вимоги до підготовки фахівців, визначають перспективні напрями розвитку вищої освіти. Професійні асоціації є зв'язною ланкою між ВНЗ і галузями економіки.

Управління вищою освітою з використанням описаних підходів дає змогу створити дієву систему контролю діяльності ВНЗ, зокрема з підготовки менеджерів, налагодити колективне самоуправління системою вищої освіти, що є засадою саморегуляції розвитку вищої менеджерської освіти.

З кінця 80-х рр. у Великій Британії і США намітилися нові тенденції розвитку вищої менеджерської освіти, серед яких: розширення участі представників бізнесу в управлінні освітою, впровадження сучасних методів управління підготовкою менеджерів, що зумовлено використанням у сфері бізнесу інноваційних методів управління. Теорія і методи стратегічного управління фірмами застосовуються для визначення напрямів розвитку вищої менеджерської освіти, вдосконалення процесів підготовки студентів в окремому ВНЗ, підвищення здатності його організаційної структури пристосовуватися до змін і вирішувати нові завдання.

Удосконалення управління системою вищої менеджерської освіти пов'язане зі змінами в організаційній структурі й принципах управління кожного ВНЗ. У Великій Британії, Канаді й США можна виділити два якісно різнотипних ВНЗ – університети і заклади, що до них прирівнюються (в них навчається більшість студентів і зосереджений кращий кадровий і науковий потенціал), та ВНЗ неуніверситетського статусу (політехнічні, вищі професійні школи тощо). Загалом університети, порівняно з іншими ВНЗ, самостійніші і є провідними у системі вищої освіти своїх країн.

На формування організаційної структури ВНЗ впливають такі фактори: національні традиції; чинна концепція управління вищою освітою; масштаби підготовки фахівців і обсяг наукових досліджень у ВНЗ; ступінь автономії навчального закладу. У Великій Британії і США управління на рівні окремого ВНЗ також до міри децентралізоване. Головні структурні одиниці ВНЗ –

відділення або департаменти – мають велику самостійність і свободу діяльності, а їх керівники посідають чільне місце в системі адміністрації ВНЗ. Рішення на рівні відділень визначають зміст і напрями діяльності закладу. Вищі ієрархічні ланки лише реєструють і затверджують рішення відділень. Механізмом їх впливу є розподіл ресурсів між підрозділами закладу.

Організаційна структура ВНЗ залежить від ступеня його автономії. Навчальні заклади, що мають ширшу автономію, відрізняються урізноманітненою внутрішньою структурою. Зокрема, це властиво ВНЗ США. (В Україні, де переважає централізована система управління, спостерігаємо тенденцію до уніфікації організаційної структури ВНЗ). У Великій Британії і США законодавчо не визначені типові структури вузівського самоуправління. Кожний ВНЗ обирає структуру на власний розсуд. Для ВНЗ Великої Британії характерною є невелика кількість керівників вищих ієрархічних рівнів, повноваження яких обмежені. Віце-канцлер або ректор, кандидатура якого затверджується керівною радою університета, керує всією діяльністю ВНЗ. Основна роль в управлінні відводиться двом головним органам – керівній і академічній радам. Децентралізованій організаційній структурі ВНЗ США властиві більша внутрішня автономія здійснення предметного зовнішнього контролю. Головним органом управління є комітет опікунів, до якого входять особи, котрі не працюють у ВНЗ. В американському університеті залежно від масштабів і характеру його діяльності, може бути до шести віце-президентів: з академічних питань, студентських справ, аспірантури, наукової роботи, планово-фінансової роботи тощо. Організаційні структури університетів США різняться від ВНЗ Великої Британії різноманіттям структурних підрозділів, чіткою ієрархією, широкою участю представників зовнішніх організацій в органах управління ВНЗ.

Розглянемо моделі професійної підготовки менеджерів в Англії. Перша модель – вища (не бізнес-освіта), досвід роботи з управління, спеціалізований курс з отриманням MBA. Майбутні менеджери вищої ланки можуть розпочати з вивчення “не бізнес-предметів”, а інжинірингу, математики тощо. З кар’єрним зростанням у них може виникнути потреба в офіційній (формальній) підготовці в галузі менеджменту для поглиблення знань, набутих у процесі роботи. Можна обрати один з багатьох спеціалізованих курсів, наприклад управління людськими ресурсами, або отримати ступінь магістра з бізнес-адміністрації (Master’s degree in business administration (an MBA) у бізнес-школі. Можливе отримання освіти за схемами стаціонарного, заочного, дистанційного навчання. Просуваючись до вищих позицій, працівники все менше приділяють увагу предмету, з якого отримали кваліфікацію, а переймаються питаннями управління. Друга модель – отримання першого ступеня (first degree) в галузі бізнесу, менеджменту або спеціалізованому аспекті бізнесу, наприклад маркетингу. Курси з отриманням першого ступеня здійснюють підготовку в одному або в двох спеціалізованих аспектах бізнесу чи менеджменту. Деякі з курсів спрямовані на розвиток навичок бухгалтерської справи, маркетингу, управління персоналом. Інші глибше

спеціалізуються в одному з цих напрямів роботи. Третя модель – проходження (навіть при наявності першого ступеня) курсу МВА для розвитку знань більшої кількості функцій менеджменту, що розширює можливості просування у загальний менеджмент на вищому рівні. Четверта модель – отримання першого ступеня після вивчення деяких аспектів менеджменту в поєднанні з іншими предметами. Така модель забезпечує базові знання основних принципів і технологій сучасного бізнесу й менеджменту, а також тенденцій їх розвитку, методів дослідження, джерел отримання інформації, її правильного використання.

Сучасна модель підготовки менеджерів у США ґрунтується на створенні шкіл бізнесу як багатофункціональних освітніх, дослідницьких, професійних центрів у галузі менеджменту. Більшість цих закладів мають акредитацію Американської асоціації шкіл бізнесу. За умовами прийому і ступенями, що присвоюються, ці школи можна поділити на два рівні: університетський і післяуніверситетський. Серед умов прийому до коледжу, що реалізує програми бакалаврату, є закінчена середня освіта. Навчальний курс складається із загальноосвітніх предметів і бізнес-підготовки. Багато таких шкіл пропонують також магістерські програми з присвоєнням ступеня магістра і докторські програми з присвоєнням ступеня доктора філософії (PhD).

Особливість американської моделі в тому, що навчання менеджерів ґрунтується не на базовій вищій професійній освіті, як в Україні, а на магістерських програмах. Вважається, що робота в сфері управління вимагає високої професійної підготовки, а не лише вищої освіти. Для здобуття професійної освіти в менеджменті потрібно навчатися в магістратурі. Умовами прийому туди є вища освіта – ступінь бакалавра або її еквівалент. Магістратури відкриті для випускників університетів або коледжів і пропонують вищі ступені. Чільне місце серед програм відводиться програмам МВА.

МВА (магістр бізнес-управління) закладає основи загальної підготовки менеджерів і ранньої спеціалізації в різних галузях економіки. Навчання зазвичай триває два роки. MS (магістр науки) – це підготовка студентів, які вже мають ступінь бакалавра в галузі бізнесу, управління і суміжних з ними галузях. Докторантура передбачає отримання ступеня доктора філософії (PhD) або доктора бізнес-управління (D.B.A.). Вона призначається для тих, хто викладатиме бізнес-аспірантам або здійснюватиме дослідницьку роботу. Для вступу до докторантури не обов'язково отримувати ступінь магістра, студенти можуть поступити в докторантуру відразу після університету. Навчання триває три роки. Крім звичайної магістерської програми навчання, є об'єднана ("joint") програма, що пропонує студентам-менеджерам отримання магістерського ступеня з менеджменту (МВА) та в галузі юриспруденції, інженерній галузі тощо. Популярними є екзекутивні (executive) програми МВА, призначені для людей з досвідом управлінської роботи. Вони представлені вечірніми заняттями і заняттями у вихідні. Є також магістерські програми з дослідницькою орієнтацією (MSc).

Бізнес-школи різняться між собою з огляду на предмети спеціалізації і обсяг навчального навантаження впродовж другого року навчання. Деякі школи встановлюють жорсткі рамки спеціалізації, попри частковий вибір додаткових курсів, інші пропонують студентам практично вільний їх вибір крім обов'язкового курсу.

На структурну організацію канадської системи вищої менеджерської освіти впливають загальна система освіти Канади, місцеві особливості, вимоги економіки країни та всього континенту. Згідно з Британсько-Північноамериканським Актом 1867 р. відповідальність за освіту покладено на уряди провінцій Канади. Країна не має звичного для українців центрального міністерства освіти. Для навчання населення і підготовки фахівців у 10 провінціях і на двох територіях створено 12 автономних систем освіти, що мають подібні, але нетотожні структури. У Ньюфаундленді систему освіти очолює Департамент освіти. У Квебеку Департамент освіти керує двома напрямками: 1) освіта франкомовного і романо-католицького населення; 2) освіта англomовного і протестантського населення. На Північнозахідних територіях федеральний Департамент у справах індіанського населення і розвитку північної частини (The Department of Indian Affairs and Northern Development) співпрацює з департаментами освіти провінцій. Для реалізації національних освітніх програм, насамперед з неперервної освіти, використовується Служба державного секретаря, хоча вирішальним є вплив на систему навчання урядів і парламентів провінцій. Кожна провінція має обраного згідно з законодавством міністра освіти (у Квебеку обирається Національною Асамблеєю).

У Квебеку вища освіта унітарна, оскільки дворічні місцеві (community) коледжі стали обов'язковою проміжною підготовчою стадією між середньою школою та університетами. Бінарний варіант вищої освіти (університети і цілком незалежний сектор коледжів технологій і прикладних мистецтв) створено в Онтаріо, Манітобі й чотирьох приатлантичних провінціях. В інших регіонах країни вища освіта має три сектори: університети, технологічні й інші спеціалізовані коледжі або інститути і місцеві коледжі.

Стандартною умовою вступу до університету для канадських громадян є диплом про закінчення 12-річної школи. В Онтаріо розподіл абітурієнтів централізований, у решті провінцій кожний ВЗО набирає студентів автономно. Перебіг навчання подібний до американського зразка.

Англо-саксонським системам вищої освіти, також і канадській, притаманні три рівні кваліфікації: бакалавр, магістр, доктор філософії. Є чимало ВНЗ, де перший диплом має два підрівні – "звичайний" (general or pass bachelors' degree) і "з відзнакою" (honours degree), отримання якого вимагає додаткового року навчання. Поширеними в галузі бізнес-управління та менеджменту є ступені "Бакалавр ділового адміністрування" (B.Admin., B.A., B.B.A.), "Бакалавр в інженерній галузі і в галузі управління" (B.Eng.Mgt.), "Бакалавр бізнес-менеджменту" (BBM), "Бакалавр менеджменту" (B. MGT), "Бакалавр

менеджменту у сфері туристизму і готельного бізнесу" (ВТНМ), "Бакалавр у сфері відпочинку" (ВРМ) та інші.

У Канаді заклади університетського рівня висувають свої вимоги до присудження академічних і професійних кваліфікацій (дипломів), які визначаються також законами провінцій і дисциплінами навчання. Після отримання академічних кваліфікацій для вступу в регламентовані професії необхідно виконати додаткову програму з обов'язковою практикою і складанням проєкзамнів. Кваліфікації присуджують уряди провінцій чи визнані урядом професійні асоціації. Залежно від профілю першою університетською профкваліфікацією є бакалавр або магістр (у медицині – докторська ступінь). Місцеві коледжі присуджують переважно професійні кваліфікації, які для розрізнення з університетськими ще називають "напівпрофесійними" (semi-professional). Після року навчання видають диплом, після двох-трьох років – сертифікат.

Отже, однією з важливих особливостей канадської системи освіти та її складової – вищої менеджерської освіти є відсутність центральної влади для забезпечення координації дій ВНЗ. Значні відмінності між підходами до організації вищої менеджерської освіти провінцій і районів мають певні переваги, попри наявні проблеми координації.

У четвертому розділі “Розвиток змісту підготовки, форм і методів навчання менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США” визначено сучасні вимоги до змісту освіти, висвітлено форми і методи навчання, здійснено аналіз особливостей професійної підготовки менеджерів у цих країнах.

Дослідження змісту підготовки менеджерів у Великій Британії, Канаді й США показує, що він зазнав значних змін. Наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. зміст управлінської освіти розглядався фактично як набір знань про наукову організацію праці, раціональне управління, вміння нормувати роботу працівників, що відповідало чинній раціоналістичній (тейлористській) концепції управління і когнітивній концепції змісту освіти.

У межах когнітивної концепції в 60-ті роки ХХ ст. зароджується критерійний підхід до постановки цілей і оцінювання результатів освітнього процесу. За цього підходу навчальний процес, зорієнтований на досягнення студентами чітко фіксованих еталонів засвоєння знань відповідно до визначених критеріїв і виконання традиційних дидактичних завдань репродуктивного характеру, будувався як "технологічний" процес з чітко описаними очікуваними навчальними результатами. Прикладне значення цього підходу полягає в тому, що в практиці діяльності ВНЗ застосовувалися різні тести: стандартизований тест, що виявляє важливі для майбутніх менеджерів математичні, вербальні й аналітичні здібності і не вимагає спеціальних знань – GMAT (Graduate Management Admission Test); тест WST (Writing Skills Test), який визначає рівень засвоєння знань англійської мови; спеціальний тест, який перевіряє знання англійської мови іноземними громадянами – TOEFL (Test of English as a Foreign Language).

Технологічний підхід (Б. Блум, Б. Скіннер, Р. Тайлер та ін.) передбачав проектування соціально-інженерних настановлень на педагогіку: жорстка цільова орієнтація, повна керованість навчання, використання елементів системного підходу. Недолік підходу – переважно репродуктивне засвоєння змісту освіти.

У 70-ті роки розвивається підхід, заснований на уявленні про професійну компетентність фахівця. У педагогічній літературі терміни "компетентність" і "компетенція" використовуються досить часто. Компетенції – це професійно-особистісні якості, необхідні для виконання професійних функцій на конкретному робочому місці. Крім посадових обов'язків для кожної посади існує свій добір компетенцій, який складає компетентність працівника. Наприклад, для менеджера важливими є такі компетенції, як уміння впливати на людей, ухвалювати рішення тощо. Компетентнісний підхід вносить корективи в уявлення про освіту менеджера: увага приділяється не лише засвоєнню інформації, знань, а й формуванню професійної поведінки і професійно-особистісних якостей. Таке уявлення вплинуло на показники оцінювання результатів навчального процесу, на складові і способи побудови змісту менеджерської освіти. Навчально-пізнавальна діяльність студентів збагатилася творчо-перетворювальним, проектним, дослідницьким аспектами.

Для української системи освіти компетентнісний підхід не є принципово новим, його елементи застосовувалися в Україні як складова системи управління якістю навчання і професійної підготовки фахівців. Різноманітні способи організації навчальної діяльності з орієнтацією на ці елементи описані в роботах Л. Дибкової, М. Євтуха та інших дослідників системи освіти. Застосування компетентнісного підходу до опису моделі менеджера є одним з перспективних засобів розв'язання проблеми оновлення змісту менеджерської освіти.

В систему освіти Великої Британії компетентнісний підхід упроваджувався з 1995 р. Було визначено дві групи ключових компетенцій: комунікаційні (обчислювальні навички, робота з інформаційними технологіями) і базові компетенції широкого профілю (робота в групі, вміння ухвалювати рішення тощо). У Великій Британії "кваліфікація в галузі ключових компетентностей" є важливим елементом набутої освіти. В документі, що її засвідчує, перераховані знання й уміння, якими володіє випускник з отриманої спеціальності, і вказано, де саме (університет, факультет, спеціалізація) та на яких умовах (схеми навчання, оплата, пільги, гранти) вони набувалися в процесі вивчення конкретних академічних предметів. Цей елемент наявний в "національній кваліфікаційній рамці", тож набуті вміння і навички можуть бути перевірені в процесі навчання, при прийомі на роботу, оцінюванні працівника щодо його відповідності посаді протягом роботи в компанії.

У Британській системі освіти, на відміну від української, стандарт виконує роль орієнтира, а не обов'язкового мінімуму знань: принципово не замкнена шкільною й університетською системами ієрархія рівнів компетентностей є важливим компонентом компетентнісної моделі випускника. Студент може

опанувати кілька рівнів або всю шкалу. Знання, вміння і навички випускника повинні відповідати рівневі, визначеному як достатній.

Компетентнісна модель в освіті США має свою специфіку. Фахівці США визначають три основні компоненти в компетентній освіті: знання, вміння і цінності. Професор Дж. Стретч виокремлює такі категорії знання: знання-опис (дає змогу описувати навколишній світ і внутрішній стан людини, є універсальним, актуальним у визначеному контексті), знання-пояснення (вихід на теоретичний рівень), синтезоване або системне знання (синтез знань для їх поєднання в єдине ціле), знання-прогноз (передують знанням-інтервенції), знання-інтервенція (припускає активне втручання у процес з метою отримання позитивного результату), знання з контролю (управління процесом пізнання). Основою цієї класифікації є функції знань, що забезпечують процес мислення. Набуваючи ці категорії знань, студент опановує компетенції, необхідні для здійснення професійної діяльності. Другий компонент компетентності – вміння. За Дж. Стретчем, вони поділяються на кілька груп: уміння мислити критично; кооперативні вміння, тобто вміння працювати в команді; вміння робити усвідомлений і правильний вибір; уміння цінувати різноманітність, зважувати на погляди інших людей; уміння розкривати потенціал працівників, домагатися від членів команди максимального внеску в загальну справу; вміння мислити системно, працювати творчо, бачити нове, переносити звичне в нову площину; фасилітаторські і лідерські вміння. Третій компонент компетентної освіти – цінності: особисті; групові (сім'я, друзі, професійна група); суспільні (закон, мораль); цінності самоповаги; цінності неперервної освіти (бути завжди відкритим знанню).

За розвитку у системі вищої освіти компетентнісного підходу підставою для визначення змісту освіти менеджера є модель його професійної діяльності або поведінки, опис сукупності особистісних якостей менеджера. Створення такої моделі – актуальна проблема дидактики вищої школи.

В американській управлінській школі, на відміну від традиційного українського управління, панує уявлення про менеджера як не лише вправного працівника, а й представника особливої, самостійної професії, яка вимагає спеціальної освіти високого рівня, глибоких знань і навичок. У США диплом бакалавра вважається недостатнім для роботи менеджера, потрібно мати магістерський рівень освіти. Вчені доходять висновку, що підготовка менеджерів має спрямовуватися на осіб з досвідом роботи в організації, які мають лідерські здібності й високий інтелект. Доробок американських бізнес-шкіл полягає не в самому процесі підготовки фахівців, а в його оперті на наукові основи, акценті на значенні наукових досліджень для формування креативної особистості менеджерів, що беруть до уваги потреби організацій.

Зміст, форми і методи навчання менеджерів визначаються з огляду на напрями їхньої майбутньої діяльності. Програми передбачають різні освітні рівні й кваліфікації. Вони задовольняють як потреби досвідчених працівників, так і

молоді без досвіду роботи. Аналіз документів закладів вищої освіти Великої Британії, Канади і США засвідчує різноманітність бізнес- і менеджмент-курсів і комбінацій дисциплін. Наприклад, навчальні заклади пропонують такі курси першого рівня вищої освіти, як бізнес-навчання, бізнес-управління і менеджмент, спеціалізовані курси, які розкривають специфічні аспекти бізнесу і менеджменту. Це, зокрема, менеджмент людськими ресурсами, маркетинг, курси, спеціалізовані в окремих галузях економіки (менеджмент у галузі туризму, готельний менеджмент, менеджмент дозвілля та ін.). Є багато об'єднаних програм, що поєднують бізнес і менеджмент з предметними сферами – мовами, психологією, наукою, бухгалтерською справою тощо. Програмою менеджерської освіти передбачено різноманітні форми навчання, а саме три-чотирирічні програми з отриманням першого ступеня з використанням робочого місця, програми очного навчання, заочні програми, дистанційне навчання.

Курси у сфері бізнесу і менеджменту є практичними і професійними. Їх мета – закласти фундамент для професійної кар'єри, сформувати у студентів важливі навички роботи, особливо контролю й аналізу проблем бізнесу, ухвалення рішень і т.ін. Засобами менеджменту неможливо розвивати професійну діяльність людей, також підприємництво і бізнес, не беручи до уваги етичний вимір діяльності менеджерів. Наявність етики в передбаченому програмою переліку дисциплін є критерієм для вибору абітурієнтом навчального закладу. У багатьох навчальних закладах найпопулярніші курси на вибір висвітлюють питання соціальної відповідальності, корпоративного управління та проблем навколишнього середовища.

Зміст програм навчання майбутніх менеджерів і навчальні плани, як показав аналіз, є предметом дискусій серед зарубіжних учених, освітян-практиків і громадськості. Бізнесмени, політики, інші категорії населення домагаються, аби перелік та зміст предметів, що вивчаються у ВНЗ, задовольняли їхні інтереси.

Для визначення вимог до змісту підготовки фахівців ВНЗ спираються на багатий матеріал досліджень моделей професійної діяльності й особистості менеджера. Акцент все більше переноситься з раціоналістичних типових моделей діяльності менеджерів на пошукові, гнучкі, багатоваріантні, прогностичні, інтуїтивно-творчі, ціннісно обгрунтовані, соціально орієнтовані.

Останніми роками змінилися зміст і структура програм, щільнішими стали зв'язки між традиційними академічними курсами, акредитованими закладами вищої освіти і курсами, акредитованими зовнішніми структурами. У Великій Британії навчальні заклади в межах курсів з отриманням Вищого Національного Диплома (Higher National Diploma – HND) передбачають одно-дворічні курси з отриманням ступенів BA, BSc у галузі бізнесу і менеджменту.

Бізнес- і менеджмент-освіта у Великій Британії, Канаді й США використовує можливості інших предметних сфер, відтак багато бізнес- і менеджмент-предметів можуть вивчатись у поєднанні з іншими дисциплінами і професійними сферами, посилювати інтерес до них різних груп населення. Отже, перед ВНЗ цих країн постала потреба розвивати ефективні засоби, форми і методи

навчання.

Важлива тенденція у розвитку менеджерської освіти пов'язана з розширенням її географічних меж. Навчальні заклади, що приділяють увагу міжнародному бізнесу, вводять до програм крос-культурні дисципліни, навчають студентів за рубежом. Такий підхід цілком узгоджується з сучасним уявленням про необхідність набуття студентами культурологічної компетенції, формування у сучасних менеджерів крос-культурних умінь.

У дослідженні проаналізовано організаційні форми і методи навчання менеджерів. Відображено сутність методів як способів управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, їх реалізації у формах навчання як способах організації викладачем цієї діяльності. Показано вплив ідей наукових концепцій на характер організації навчального процесу і педагогічної взаємодії його учасників. З'ясовано ступінь впливу викладача на студентів, умови, що сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу, формуванню навичок майбутньої професійної діяльності. При узагальненні результатів дослідження обґрунтовано висновок про взаємозалежність змісту, форм і методів навчання.

Досвід майбутніх менеджерів – знання, вміння і навички, адекватна професійна поведінка, ставлення до трансформаційних змін у суспільстві. Кожний з цих компонентів залежить від позааудиторної роботи. Доцільними формами позааудиторної роботи є проектна діяльність, виробнича практика, польове навчання, які уможливають безпосереднє дослідження студентами реальної діяльності організації і професійної діяльності працівників, сприяють зміні позицій студентів відповідно до навколишнього середовища. У Великій Британії і США позааудиторній роботі майбутніх менеджерів приділяється значна увага.

Сучасні підходи до підготовки менеджерів полягають у зміні форм і методів навчання задля його більшої інтерактивності. Це розширює можливості для взаємодії учасників навчального процесу. Партисипативний стиль навчання спонукає студентів до набуття знань і умінь у процесі взаємодії з викладацьким складом і між собою. За сумісної діяльності педагогів і студентів ефективніше формуються менеджерські вміння, стереотип поведінки й адекватна реакція на професійну ситуацію.

У п'ятому розділі "Прогностичне обґрунтування вдосконалення підготовки менеджерів у ВНЗ в Україні на основі досвіду зарубіжних країн" увагу приділено визначенню ролі і місця менеджерської освіти в українському суспільстві в умовах сучасних соціально-економічних перетворень, з'ясуванню можливостей запозичення досвіду інших країн у сфері освіти.

Визначено сучасні вимоги до викладача, його відповідальності за виконання професійних обов'язків. Обґрунтовується необхідність удосконалення професійної підготовки менеджерів в Україні на основі вибіркового застосування зарубіжного досвіду в українських умовах. Аналізуються спільні й відмінні підходи до підготовки менеджерів

в Україні, Великій Британії, Канаді й США. оцінюються можливості реалізації сучасних світових тенденцій розвитку менеджерської освіти в українській системі освіти.

Емпіричним матеріалом для аналізу стану реалізації в українській практиці світових прогресивних тенденцій слугували результати опитування викладацько-професорського складу і випускників українських ВНЗ, законодавча база в галузі вищої освіти, навчальні плани, програми, провідні українські підручники, результати спостережень в українських ВНЗ практики навчання у сфері управлінських і бізнес-спеціальностей.

Професійна діяльність менеджерів у сучасних умовах має інтернаціональні риси, що дає представникам різних культур змогу знаходити спільну мову і транслювати узагальнений досвід даної діяльності. Загалом в Україні намітилася тенденція до інтенсифікації використання зарубіжного досвіду підготовки менеджерів у поєднанні з вітчизняними традиціями і стандартами представляє.

Актуальною є проблема формування нетрадиційного, творчого мислення майбутніх менеджерів. Для цього застосовуються активні методи навчання: проблемне навчання, аналіз конкретних ситуацій, ділові ігри тощо. Результати досліджень і практика педагогічної діяльності засвідчують, що впровадження у навчальний процес активних методів навчання підвищує професіоналізм майбутніх менеджерів, сприяє їхньому особистісному розвитку. Тому важливим аспектом дидактики вищої школи є питання про методи навчання у ВНЗ.

Вагомою є проблема підвищення ефективності діяльності викладачів, які безпосередньо формують знання і вміння майбутніх фахівців. Від спроможності керівників навчального закладу створити систему управління розвитком і саморозвитком педагогічної майстерності викладачів, формуванням і самовдосконаленням їхньої професійної відповідальності та інших професійно важливих якостей великою мірою залежать позитивні результати навчального процесу.

У розділі аналізуються педагогічні умови успішного формування професійної відповідальності викладача. Висвітлюються проблеми діагностики професійної відповідальності та інших професійно важливих якостей викладача. Розкриваються завдання і вимоги до організації роботи на підставі діагностики, що дає змогу педагогічному колективу працювати в режимі само(регулювання) і (само)корекції, відстежувати можливі відхилення від узвичаєних норм для з'ясування імовірних причин ускладнень у роботі та способів їх запобігання, виявляти професійні й особистісні особливості викладачів для прогнозування їхніх позитивних якостей у педагогічній діяльності.

В Україні гостро постала проблема розвитку вузівської науки, її зближення з економікою та іншими сферами життєдіяльності суспільства. Для забезпечення якісного викладання, впровадження інноваційних підходів до підготовки майбутніх менеджерів, а також з метою продукування нових знань, завдяки яким можна розв'язувати проблеми суспільства, доцільно розширювати наукові дослідження на базі ВНЗ. Саме в них зосереджена значна частина педагогічних кадрів, підготовлених

до творчої інтелектуальної праці. Через мале фінансування, невирішені питання аудиторного навантаження викладачів цей потенціал ще недостатньо використовується, не створюються належні умови для здійснення наукових досліджень.

Уходження в світовий простір менеджменту і менеджерської освіти ускладнюється загальною нестабільною ситуацією в суспільстві. Наразі процес упровадження передових ідей зарубіжного досвіду не сумісний з ігноруванням традицій, притаманних українській освіті, а також прогресивних тенденцій, характерних для кращих світових взірців. Без фундаменталізації і підвищення якості вищої професійної освіти менеджерів не розв'язати проблем українського суспільства, його економіки. Разом з тим, розв'язання проблем підготовки фахівців для виробництва, ринку, фінансової та інших сфер вимагає нових підходів, заснованих на новітній методології проектування освітніх систем.

Варто розробити стратегію розвитку системи підготовки менеджерів, що передбачає вирішення пріоритетних завдань: уведення до змісту освіти компонентів, що відображають українську специфіку в економіці, суспільно-політичному і культурному середовищі; гуманітаризації змісту освіти, підвищення уваги до етики бізнесу, соціальної відповідальності менеджменту, подолання вузького функціоналізму й уніфікації програм, надання навчальним планам і програмам гнучкості, забезпечення їх інтегративності; розробки і реалізації програм стажування, польових досліджень, проектної діяльності; залучення до викладання успішних практиків, посилення зв'язків ВНЗ з бізнес-громадськістю.

ВИСНОВКИ

Інтернаціоналізація економіки, науки і культури, загострення глобальних проблем, розв'язання яких вимагає виходу за межі національного, зумовлюють інтерес до вивчення світового досвіду в різних сферах суспільного життя. Не є винятком і сфера освіти, в т.ч. менеджерів. За результатами виконаного дослідження проблеми підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади й США робимо висновки:

1. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить, що цій проблематиці присвячено незначну кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Зокрема, відзначаємо нестачу в Україні науково-педагогічної літератури зарубіжних і вітчизняних учених з проблеми підготовки менеджерів у Великій Британії, Канаді й США, історії розвитку вищої освіти менеджерів, теоретико-методичних засад формування змісту навчання таких фахівців. Як наслідок, ускладнюються дослідження у цій галузі освіти, науковці не мотивуються до їх здійснення.

2. Історико-ретроспективний аналіз дав змогу визначити й охарактеризувати етапи становлення професійної підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США. В роботі проаналізовано якісні й кількісні зміни,

яких зазнала вища освіта цих країн. Вищу менеджерську освіту започатковано в США 1881 р. створенням перших професійних шкіл бізнесу, програми яких склалися відповідно до програм академічних курсів і курсів з економічною спрямованістю.

Поширення менеджерської освіти зумовлено значним розвитком бізнесу і промисловості після Другої світової війни. Внаслідок економічного розвитку і збільшення конкурентоспроможності виробництва з кінця 80-х рр. удосконалюється підготовка менеджерів, менеджерська освіта реформується в межах реформ у вищій освіті.

Історико-ретроспективний аналіз вищої менеджерської освіти Великої Британії, Канади й США та сучасних тенденцій в ній дав змогу визначити й оцінити фактори, що впливають на розвиток вищої менеджерської освіти. До факторів впливу залічуємо економічні, технологічні, демографічні, географічні, історичні, політичні, культурні, релігійні. Якість вищої освіти стала пріоритетною в освітній політиці названих країн і відіграє важливу роль у підготовці менеджерів, культурному, соціальному і професійному розвитку цих фахівців.

3. Розвиток менеджерської освіти розглядаємо в контексті впливу наукових теорій і підходів до управління, які змінювалися унаслідок складних процесів розвитку суспільного виробництва. Вивчення управлінських теорій засвідчує виникнення на початку ХХ ст. нового, наукового підходу до управління у США, котрі запозичили організацію і управління виробництвом в англійських промисловців. Цей підхід став предметом глибокого вивчення і застосування не лише у США, а й в інших країнах.

Розвиток управлінських теорій відбувався переважно за двома напрямками – раціоналістичному (концепція наукового управління, наука адміністрування, теорія систем, кількісних методів) і поведінковому, гуманістичному (школа людських відносин, поведінкові науки, теорія організаційної культури).

У системі менеджменту з раціоналізмом часто ототожнюється професіоналізм. Раціоналістичний підхід пропагується у багатьох школах бізнесу. Але попри всі позитивні риси раціоналізм не завжди забезпечує досягнення ефективності діяльності підприємств і організацій. Через раціоналізм, на думку деяких учених і практиків, багато корпорацій припустилися значних помилок. За раціоналістичного підходу недооцінюються можливості й інтереси клієнтів, недостатньо заохочується розроблення нової продукції, менеджери не зацікавлені у підвищенні конкуренції виробів. Також залишаються без уваги завдання сучасних професійних менеджерів – полегшувати діяльність людей, попри заробляння грошей. Як реакція на обмеженість раціоналізму ствердився поведінковий напрям, у полі зору якого вдосконалення людських відносин, урахування "людського фактора", проблеми залучення працівників до управління, добору способів впливу на людину відповідно до положень науки про її поведінку.

Водночас ситуаційний підхід передбачає застосування ідей різних шкіл для

вирішення життєвих ситуацій. Завдання менеджера полягає у визначенні оптимальних засобів для досягнення мети у конкретній ситуації. Сучасних менеджерів схиляють до аналізу ситуації і застосування ідей різних шкіл задля оптимального комбінування менеджерських методів.

Ідеї зазначених теорій менеджменту містять конструктивні начала, які зумовлюють поступовий розвиток і визначають головні завдання професійної підготовки менеджерів. Від образу менеджера і вимог до менеджменту, які містять наукові ідеї, значно залежить вибір наукових засад підготовки таких фахівців. Проте сьогодні застосування цих ідей ускладнюється фактором невизначеності, постійно змінними соціально-економічними умовами. Зрозуміло, що потрібна інноваційна модель менеджменту, за використання якої забезпечується динамічне управління соціальними й економічними процесами, доповнюються владна вертикаль єдиноначальності у централізованих ієрархічних структурах управління механізмами самоорганізації і самоменеджменту в горизонтальних структурах.

Потреба в сучасному типі менеджерів висуває нові вимоги до системи менеджерської освіти, яка більшою мірою впливає на якість управління всіма видами діяльності людей, суспільними процесами. Допускається думка, що менеджерів треба навчати нестандартних умінь, які б давали їм змогу вчасно адаптуватися до соціально-економічних змін. Вони мають знати, що відбувається у світі, та бути спроможними створювати таке середовище діяльності, в якому всі працівники братимуть активну участь.

Особливість нового підходу до підготовки менеджерів полягає у відмові від рецептурно-інформаційного методу подачі навчального матеріалу, зорієнтованого на традиційний підхід до управління організаціями з його механістичними моделями функціонування соціальних систем. Натомість робиться наголос на підприємницькому стилі управління, врахуванні питань соціальних і психологічних аспектів взаємодії працівників, їх входження в організацію, рольової поведінки в процесі професійної діяльності, залежності продуктивності праці від стилів керівництва тощо.

Зарубіжні педагоги беруть до уваги ідеї концепцій соціальної відповідальності. Розглядаючи проблему суперечності між комерційною ефективністю організацій і рівнем соціального добробуту суспільства, прихильники цих концепцій пріоритетною метою менеджменту в бізнес-організаціях, основоположним принципом справедливого управління в суспільстві проголошують добробут людей, а не комерційну ефективність.

Одним із головних завдань менеджерської освіти в досліджуваних зарубіжних країнах є виховання поваги до цінностей демократичного способу життєдіяльності, відповідальності за долю суспільства, збереження природних ресурсів, розв'язання проблем людства через усвідомлення ролі менеджменту і менеджерської освіти, формування екологічного світогляду, ціннісних орієнтацій, розуміння переваг здорового способу життя, а також залучення студентів до

участі в громадських ініціативах, соціально-правовому захисті людей.

Аналіз сучасної зарубіжної психолого-педагогічної літератури засвідчує зародження і розвиток нових напрямів у дидактичних дослідженнях зарубіжних учених, серед яких методологічний плюралізм у педагогіці вищої освіти Великої Британії, Канади і США. Відзначаємо методологічну близькість сучасних педагогічних напрямів з ідеями прогностично-прогресивістської педагогіки. Багато її тенденцій і елементів наявні в неопрагматизмі – провідному сучасному напрямі американської педагогіки.

У теоретично аргументованих змінах мети освіти, змісту, форм і методів навчання, пропонованими цими напрямами, відбиваються зміни у суспільстві. В межах освіти менеджерів ці зміни передбачають посилення вимог до засвоєння нових знань і значного обсягу інформації. У змісті освіти переважає професійний компонент (знання у галузі менеджменту, практичні знання виробничо-технологічної бази компаній). Важливими є світоглядний, етичний, політичний, ідеологічний, комунікативний компоненти. Організація навчання зумовлена метою навчальної діяльності майбутніх менеджерів, яка полягає у формуванні дослідницького ставлення до майбутньої професійної діяльності, її об'єктів, середовища діяльності організації. Мета зумовлює організаційні форми і методи навчання, принципи побудови його змісту, вимоги до логіки дидактичного впорядкування змістових компонентів навчання.

Теоретична різноманітність підходів до організації навчального процесу і взаємодії його учасників не дає змоги говорити про існування єдиної теорії і зумовлює необхідність аналізувати цей процес з огляду на особливості тієї або іншої педагогічної теорії.

4. Дослідження специфіки навчального процесу у ВНЗ Великої Британії, Канади і США засвідчує відсутність єдиного підходу до формування змісту підготовки менеджерів: майже кожний заклад самостійно формулює цілі і завдання навчальних програм, на основі яких самостійно вирішує питання їх змістового наповнення. Проте програми різних ВНЗ мають багато спільних ознак.

Одним з поширених способів побудови змісту навчання менеджерів є застосування компетентісного підходу, за якого підставою для визначення змісту освіти є модель професійної діяльності або поведінки, опис сукупності особистісних якостей, що забезпечують успішне виконання професійної діяльності.

Порівняльний аналіз показує значну схожість навчальних планів ВНЗ різних країн з добору дисциплін, що вивчаються. Програми навчання менеджерів насамперед передбачають надання знань, умінь і навичок з виконання основних функціональних сфер менеджменту: операційний менеджмент, маркетинг, управління людьми, фінансовий менеджмент, управління інформаційними системами, стратегічний менеджмент. Увага приділяється економічній освіті, законодавчому супроводу менеджменту.

Аналіз кваліфікаційних характеристик менеджерів дав змогу з'ясувати

значущість психолого-педагогічної підготовки фахівців такого профілю, пов'язану з особливостями їхньої професійної діяльності: в управлінні колективом постають проблеми навчання людей, самоосвіти, налагодження взаємовідносин тощо. Утіленню цих видів діяльності сприяє знання психології, законів і принципів педагогіки. Програми зарубіжних ВНЗ містять курси "Психологія", "Етика". Разом з тим зарубіжні вчені висловлюють думку щодо важливості саме педагогічних знань. Постає проблема забезпечення майбутнім менеджерам можливості обирати додатковий зміст психолого-педагогічної освіти, зокрема через уведення такої інтегративної професійно спрямованої дисципліни, як "Педагогіка менеджменту". У програмах багатьох ВНЗ наявні такі дисципліни, як "Екологія", "Лідерство", "Відповідальність", "Проектування соціальної програми", які формують громадську самосвідомість і готовність активно впливати на проблеми суспільного середовища. В загальному балансі навчальних дисциплін чільне місце відводиться елективним курсам.

Теоретико-методологічне значення має поняття "досвід". Використання досвіду є запорукою ефективного навчання. За такого підходу в межах аудиторних занять застосовуються лабораторні експерименти, симуляції, вивчення кейсів, розв'язання проблемних ситуацій, мікронавчання, проекти. Ідея залучення студентів до позааудиторної практичної діяльності стала концептуальною засадою підходу "навчання досвідом" або "навчання діяльністю" до підготовки менеджерів. Методами навчання з опертям на досвід у позааудиторній роботі є польове навчання, праця в організації за направленням, програмоване позааудиторне навчання, представлене у покроковій програмі, виконання навчальних проектів у процесі практичної роботи й ін. ВНЗ Великої Британії, Канади й США, застосовуючи позааудиторне навчання, намагаються принципово змінити традиційну модель навчання.

Відбуваються зміни у позиціях студента і викладача. Позиція студента характеризується посиленням автономії, самостійності, індивідуальної практичної активності. За такої позиції студента змінюється роль викладача, котрий стає консультантом, помічником, лідером. Цей підхід розширює можливості ефективного засвоєння студентами змісту навчання.

Навчання здійснюється за використання денної і заочної форм, узвичаєних також в Україні, дистанційної форми, яка сьогодні розвивається і в Україні, та багаторівневої форми "сандвіч", що містить як інтегративну складову 12-місячну практичну підготовку впродовж третього року навчання ("товстий сандвіч") або два чи більше шестимісячних періодів у різні роки ("тонкий сандвіч"). Широко застосовуються різні форми інтегрованого навчання, за якого комплексно здійснюються теоретична або практична діяльність студентів, робота в аудиторії або набуття досвіду на виробництві.

5. У дослідженні аналізуються чинні структури національних систем менеджерської освіти, в яких віддзеркалюється політика держав у галузі освіти. У Великій Британії, Канаді й США, для яких характерною є децентралізація

управління вищою освітою, управління системами підготовки менеджерів у ВНЗ також побудоване на засадах децентралізованого підходу. Перевагою такого підходу в зарубіжних країнах є визначальна участь громадськості в управлінні, що забезпечує його демократичний характер, урахування місцевих особливостей і потреб, розвиток громадських ініціатив. Проте недостатній розвиток механізмів розв'язання проблем загальнонаціонального масштабу гальмує координацію діяльності підструктур системи вищої освіти менеджерів, забезпечення їх рівного розвитку в різних регіонах, розв'язання проблем стандартизації тощо. Попри спільні для трьох країн позитивні і негативні риси в управлінні системами вищої освіти менеджерів, наявними є національні особливості сучасного розвитку цієї освіти, зумовлені минулим досвідом досліджуваних країн і низкою внутрішніх і зовнішніх факторів. Зокрема, це стосується ступеня децентралізації, механізмів співучасті й підпорядкування в структурі управління державних виконавчих органів, органів громадського управління, самоуправління, механізмів акредитації тощо.

В Україні система управління вищою освітою, в т.ч. і менеджерською, є централізованою і має специфічні особливості. Міністерство освіти і науки України здійснює загальне керівництво ВНЗ через чисельні управління, котрі відповідають за окремі напрями діяльності. Міністерство уповноважене розпоряджатися ресурсами і формувати стратегію та основні напрями розвитку вищої освіти. Планування і контролювання змісту вищої освіти на рівні центральних органів управління є особливістю системи управління ВНЗ в Україні. Міністерство освіти і науки України регламентує напрями підготовки фахівців за різними спеціальностями і рівнями. Визначається перелік обов'язкових дисциплін і дисциплін на вибір, що містяться в кожному навчальному плані, та мінімальний обсяг годин з кожного предмета. Через зміст спеціальної і базової освіти й інститути системних досліджень Міністерство освіти і науки України жорстко контролює виконання чинних стандартів освіти, дотримання вимог до її якості.

Аналіз систем управління вищою освітою в Україні, Великій Британії, Канаді й США є підставою до висновку, що за централізованого і децентралізованого управління зростає роль ВНЗ як головного елемента системи вищої освіти. Тенденція використання принципів ринкового регулювання в управлінні системою вищої освіти менеджерів зумовила значне розширення автономії ВНЗ. Це потребує всебічного вивчення діяльності ВНЗ і розроблення науково обґрунтованих методів управління ними.

Наявність позитивних і негативних рис у структурі управління вищою освітою менеджерів у розвинених країнах і Україні свідчить про необхідність їх подальшого вдосконалення через поєднання позитивних здобутків централізованого і децентралізованого підходів. Зарубіжним країнам варто розвивати елементи централізованого підходу, Україні – децентралізованого.

Система вищої професійної підготовки менеджерів у Великій Британії,

Канаді й США характеризується наявністю альтернативних моделей, великої кількості програм, різноманітністю змісту й організаційних форм навчання.

Після аналізу структур національних систем освіти дійшли висновку: процес їх удосконалення у досліджуваних країнах спрямований на подолання диспропорцій між різними рівнями освіти і засобами її отримання, що досягається розвитком нових підсистем, розширенням мережі навчальних закладів, усуненням невідповідностей між окремими ланками освітньої системи.

6. Порівняльний аналіз підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади, США й України, попри відмінності у розвитку систем менеджерської освіти, засвідчує наявність спільних підходів. Це застосування деяких (традиційних) форм організації навчання, надання населенню можливості послідовно або одночасно отримувати кілька спеціальностей, ступенева структура навчання, вивчення іноземних мов, предметів у галузі інформатики.

Розвиток вищої менеджерської освіти зумовлений потребою всіх сфер діяльності суспільства в менеджменті нового типу, залежністю розвитку цих сфер від якості освіти фахівців, перебудовою економіки через упровадження нових технологій, необхідністю розв'язання соціально-економічних проблем.

Спостерігаються загальні для Великої Британії, Канади і США тенденції розвитку вищої менеджерської освіти. Серед них: підвищення до неї інтересу населення, її інтернаціоналізація, глобалізація, гуманізація, фундаменталізація, комп'ютеризація, інтеграція з наукою і виробництвом, розвиток неперервної освіти, зростання вимог до професіоналізму викладачів, мобільність професорсько-викладацького складу.

Системи освіти Великої Британії, Канади і США близькі за умовами історичного розвитку і певною мірою аналогічними структурами. В їх межах за сприяння міжнародних організацій розробляються "наднаціональні" програми розвитку менеджерської освіти. З активною участю ЮНЕСКО створено низку рекомендацій щодо управління освітою, її фінансування, модернізації змісту і методів навчання у різних типах ВНЗ, нових принципів підготовки фахівців.

Наведені в дослідженні кількісні показники динаміки росту учнівських контингентів за ступенями і каналами здобуття освіти, дані про відсоток охоплення нею окремих груп населення дають змогу з'ясувати соціально-економічну ефективність освіти й ефективність функціонування систем менеджерської освіти. Для підвищення об'єктивності таких оцінок істотне значення мають наведені в роботі показники розвитку систем освіти, їх порівняння.

Посилення уваги державних органів і суспільних організацій Великої Британії, Канади і США до питань підготовки національних управлінських кадрів, подальшої демократизації освіти, виховання майбутніх менеджерів у дусі соціальної відповідальності перед суспільством виявляється передусім у послідовному намаганні вдосконалити зміст менеджерської освіти. До навчальних планів ВНЗ вводяться такі навчальні дисципліни, як "Відповідальність", "Право",

поступово оновлюється зміст традиційних навчальних дисциплін. Це сприяє підвищенню рівня наукових засад навчальних предметів і підсилює виховний аспект їх змісту.

7. Українська модель вищої менеджерської освіти розвивається у напрямі інтеграції в європейський і світовий освітній простір. Збільшується кількість ВНЗ, які готують менеджерів, зростає контингент студентів, поступово впроваджується зарубіжний досвід (комп'ютеризація навчання, кредитно-модульна система й тестування), збільшується вага індивідуальної і самостійної роботи студентів, удосконалюються навчальні плани, програми, методи навчання.

Проте позитивні зміни в менеджерській освіті є недостатніми. Потрібні подальші заходи з удосконалення науково-методичного забезпечення і змісту навчання відповідно до ступеневої освіти. Першочерговим є впровадження інноваційних форм і методів навчання, введення до навчальних планів предметів, знання яких потрібні сучасному менеджеру, посилення взаємозв'язків з науковими установами, підприємствами й організаціями.

Конкретні завдання, які постають сьогодні перед вищою менеджерською освітою в Україні в контексті впровадження позитивного зарубіжного досвіду:

- утілення диференційованого підходу до навчання студентів із врахуванням їхніх індивідуальних потреб, інтересів і здібностей. Це стосується змісту, форм і методів навчання, темпів проходження навчального матеріалу;

- оновлення змісту менеджерської освіти, що передбачає 1) уведення до нього матеріалів, що сприяють залученню студентів до світової спільноти, вихованню в них поваги до національних традицій інших народів під час ведення справ, до прав людини, формуванню соціальної відповідальності перед колегами, клієнтами, суспільством. Мова йде про такі предмети, як "Соціальна відповідальність менеджерів", "Професійна відповідальність менеджерів", "Проектування соціальної програми", "Компаративістика в галузі менеджменту"; 2) розширення змісту психолого-педагогічної освіти, зокрема через уведення інтегративної професійно спрямованої дисципліни "Педагогіка менеджменту"; 2) посилення уваги до викладання іноземних мов, введення професійно-спрямованих факультативних курсів "Основи перекладу" (перший – третій роки навчання); вивчення окремих фахових дисциплін іноземною мовою (четвертий – п'ятий роки навчання); 3) встановлення динамічної рівноваги між нормативними і варіативними компонентами програм підготовки менеджерів через забезпечення різних форм міжпредметних зв'язків; 4) професійне спрямування дисциплін або їх циклів;

- удосконалення системи стандартів вищої освіти в галузі менеджменту. З цією метою 1) при НАПН України доцільно створити Всеукраїнську науково-методичну комісію, залучити до неї представників Міністерства освіти і науки України, провідних ВНЗ, галузевих міністерств; 2) забезпечити дієву систему інформування професорсько-викладацького складу про наявні освітні стандарти (освітньо-професійні програми, освітньо-кваліфікаційні характеристики, каталог

програм нормативних дисциплін, система базових тестових завдань), а саме: організувати семінари для керівних працівників і професорсько-викладацького складу та широке розповсюдження зазначених документів як безоплатно для службового користування так і платно – через торговельні організації; 3) уточнити план розроблення необхідних стандартів з огляду на потреби і вимоги суспільства, галузей економіки, вищої освіти; 4) з огляду на потреби українських громадян у дієвій системі соціальної підтримки на цьому етапі розвитку українського суспільства особливу увагу слід приділити розробленню документів у галузі менеджменту для організацій соціальної сфери;

– забезпечення ефективності інноваційних процесів у системі менеджерської освіти через залучення до активної і свідомої участі в них працівників освіти, посилення їхньої професійної відповідальності. Разом з тим професійно-викладацький склад повинен мати значну автономію щодо вибору засобів і методів навчання і виховання майбутніх менеджерів. Для набуття цієї автономії з текстів стандартів освіти доцільно вилучити термін "обов'язковий", замінивши його терміном "орієнтовний мінімум";

– розвиток міжнародної співпраці в галузі підготовки професорсько-викладацького складу ВНЗ, підвищення рівня його загальної культури, педагогічних знань і навичок. Для цього слід передбачити на базі ЦППО університету менеджменту цикл щорічних семінарів з участю фахівців провідних ВНЗ Великої Британії, Канади, США й України;

– посилення співпраці науковців і педагогічних працівників з відповідними міжнародними організаціями з питань уніфікації педагогічної термінології і параметрів національних статистик освіти, зокрема в галузі менеджерської освіти, що сприятиме обміну інформацією і дасть змогу здійснювати з більшою точністю і методичною чистотою порівняльний аналіз структур ВНЗ і діяльності систем вищої освіти різних країн.

До пріоритетних напрямів науково-педагогічних досліджень у галузі підготовки менеджерів відносимо створення соціально-педагогічних умов для стимулювання навчання студентів, утілення принципів оновлення змісту і методів навчання, вдосконалення системи стандартів вищої менеджерської освіти, використання світового досвіду підготовки таких фахівців.

ОСНОВНІ МАТЕРІАЛИ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В РОБОТАХ:

Монографії

1. Ельбрехт О.М. Науково-практичні основи вищої освіти: [моногр.] / Ольга Михайлівна Ельбрехт. – К.: Фенікс, 2008. – 296 с.
2. Ельбрехт О.М. Підготовка менеджерів у Великобританії, Канаді, США (порівняльний аналіз): [моногр.] / Ольга Михайлівна Ельбрехт. – К.: Основа, 2009. – 256 с.

Методичні посібники

3. Ельбрехт О. Комплекс методик для діагностики відповідальності та інших професійно важливих якостей викладача: метод. посіб. / Ольга Ельбрехт – К.: Міленіум, 2006. – 88 с.

Навчальні посібники

4. Ельбрехт О.М. Основи перекладу: Курс факультативу: навч. посіб. / Ольга Михайлівна Ельбрехт. – К.: Європ. ун-т, 2004. – 59 с.
5. Ельбрехт О.М. Педагогіка вищої школи: модульний лекційно-практичний курс / Ольга Михайлівна Ельбрехт. – К.: Європ. ун-т, 2005. – 78 с.
6. Ельбрехт О.М. Управління навчальною і виховною діяльністю: теорія і практика: навч. посіб. / Ольга Михайлівна Ельбрехт. – К.: Основа, 2009. – 168 с.

Статті в наукових фахових виданнях

7. Ельбрехт О. Вплив ідей концепцій соціальної відповідальності на розвиток менеджменту і професійної підготовки менеджерів / Ольга Ельбрехт // Гуманізація навчально-виховного процесу: [зб. наук. пр. / за заг. ред. В.І. Сипченка]. – Слов'янськ: СДПУ, 2009. – Вип. XLVI. – 369 с. – С. 154 – 158.
8. Ельбрехт О. До питання реалій і перспектив сучасної освіти / Ольга Ельбрехт // Освіта і управління. – Т.8. – № 2. – 2005. – С. 82 – 85.
9. Ельбрехт О. Концепції менеджменту та їх вплив на розвиток професійної підготовки менеджерів / Ольга Ельбрехт // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / [зб. наук. пр. / за заг. ред. В.І. Сипченка]. – Слов'янськ: СДПУ, 2009. – Вип. XLIV – 267 с. – С. 13 – 20.
10. Ельбрехт О. Концепції соціальної відповідальності та їх вплив на розвиток менеджменту і менеджерської освіти / Ольга Ельбрехт // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Педагогіка та психологія. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – Вип. 452. – 216 с. – С. 59 – 65.
11. Ельбрехт О.М. Актуальність педагогічних знань для підготовки фахівців у вищому навчальному закладі / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – №12. – С. 101 – 106.
12. Ельбрехт О.М. Еволюція психолого-педагогічної думки та її роль у становленні професійної підготовки фахівців / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Гуманітарний вісн. ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди": [наук.-теорет. зб.], 2008. – Вип. 16. – 366 с. – С. 283 – 286.
13. Ельбрехт О.М. Іноземна мова в системі вищої освіти / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: [зб. наук. праць. / ред. кол.: М.І. Сметанський (голова) та ін.]. – Вінниця: ТОВ фірма "Планер", 2009. – Вип. 28 – 414 с. – С. 163 – 166.
14. Ельбрехт О.М. Лекція як форма і метод навчання / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Наук. часоп. НПУ ім. М.П. Драгоманова: [зб. наукових праць / ред. кол. Н.В. Гузій (відп. ред.) та ін.]. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – Вип.

- 10 (20).– 124 с., – С. 61 – 64. – (Серія 16. "Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики").
15. Ельбрехт О.М. Педагогічна майстерність викладача в підготовці студентів-майбутніх соціальних працівників / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Вища освіта України. – Дод. 3 (Т. 2) – 2006 р. – 528 с. – (Тем. вип. "Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору").
16. Ельбрехт О.М. Підготовка менеджерів в Україні в контексті сучасних світових тенденцій розвитку освіти / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Гуманізація навчально-виховного процесу: [зб. наук. пр. / за заг. ред. В.І. Сипченка]. – Слов'янськ: СДПУ, 2009. – Вип. XLVII. – 358 с. – С. 152 – 157.
17. Ельбрехт О.М. Підготовка менеджерів у вищих навчальних закладах Великої Британії / Ольга Михайлівна Ельбрехт // [наук.-метод. журнал / ред. кол. В.М. Алфімов (голов. ред.) та ін.]. – Донецьк: ДоноблППО, ДонНУ, 2010. – №1 (6).– 138 с., – С. 130 – 135.
18. Ельбрехт О.М. Проблеми підвищення якості підготовки менеджерів зовнішньоекономічної діяльності / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7. – № 3 – 4. – С. 103 – 108.
19. Ельбрехт О.М. Проблеми розвитку професійної відповідальності викладача / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 137 – 145.
20. Ельбрехт О.М. Професійна відповідальність викладача / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – К.; Запоріжжя. – 2006. – Вип. 37. – С. 39 – 47.
21. Ельбрехт О.М. Професійна підготовка менеджерів у вищих навчальних закладах Великої Британії / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Проблеми сучасної педагогічної освіти. [зб. наук. пр.]. – Ялта: РВНЗ "Кримський гуманітарний університет", 2009. – Вип. 22. – Ч. I. – 258 с. – С. 171 – 176. – (Серія: Педагогіка і психологія).
22. Ельбрехт О.М. Психолого-педагогічні основи взаємодії суб'єктів управління навчальним процесом / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук. пр. / Редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – К.; Запоріжжя. – 2005. – Вип. 36. – С. 130 – 136.
23. Ельбрехт О.М. Роль і місце менеджерської освіти в українському суспільстві в умовах соціально-економічних перетворень / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Проблеми сучасної педагогічної освіти: [зб. наук. пр.]. – Ялта: РВНЗ "Кримський гуманітарний університет", 2009. – Вип. 22. – Ч. I. – 258 с. – С. 171 – 176. – (Серія: Педагогіка і психологія).
24. Ельбрехт О.М. Свобода і необхідність у професійній діяльності викладача / Ольга Михайлівна Ельбрехт // Педагогіка і психологія формування творчої

- особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – К.; Запоріжжя. – 2005. – Вип. 38. – С. 20 – 25.
25. Ельбрехт О.М. Структурна організація канадської системи вищої освіти / О.М. Ельбрехт // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: [зб. наук. пр.] / гол. ред.: Г.П. Шевченко. – Вип. 6 (35). – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2009. – 204 с. – С. 67 – 75.
26. Ельбрехт О.М. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти у сфері підготовки менеджерів / Ольга Михайлівна Ельбрехт // *Педагогіка вищої та середньої школи*: [зб. наук. пр. Криворізького держ. пед. ун-ту / гол. ред. проф. В.К. Буряк]. – Кривий Ріг: КДПУ, 2009. – Вип. 25. – 596 с. – С. 164 – 171.
27. Ельбрехт О.М. Формування змісту підготовки менеджерів у зарубіжній освітній практиці / Ольга Михайлівна Ельбрехт // *Наук. часоп. НПУ ім. М.П. Драгоманова*: [зб. наук. пр.]. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – 270 с. – С. 260 – 268. – (Серія 13. "Проблеми трудової та професійної відповідальності").
28. Ельбрехт О.М. Формування наукової культури студентів у процесі вивчення курсу "Основи соціально-педагогічних досліджень" / Ольга Михайлівна Ельбрехт // *Наук. часоп. НПУ ім. М.П. Драгоманова*: [зб. наук. пр.]. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. 5. (Ч. I) – 319 с. – С. 179 – 184. – (Серія №11 "Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління").
29. Ельбрехт О.М. Формування професійної відповідальності викладача вищої школи / Ольга Михайлівна Ельбрехт // *Соціалізація особистості*: [зб. наук. пр. / заг. ред. проф. А.Й. Капської]. – К.: НПУ, 2007. – 244 с. – С. 179 – 191.
30. Ельбрехт О.М. Шляхи розвитку системи вищої професійної підготовки менеджерів в Україні / О.М. Ельбрехт // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: [зб. наук. пр.]. / гол. ред.: Г.П. Шевченко. – Вип. 6 (29). – Луганськ: Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля, 2008. – 180 с. – С. 47 – 57.
31. Ельбрехт О. Сучасні організаційні форми і методи навчання менеджерів у вищому навчальному закладі / Ольга Ельбрехт // *Проблеми освіти*: [наук. зб. / кол. авт.] – К.: Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. – Вип. 58. – Ч. 1. – 320 с. – С. 183 – 188.

Стаття в науковому виданні

32. Ельбрехт О.М. Еволюція філософської думки та її роль у становленні професійної підготовки фахівців / Ольга Михайлівна Ельбрехт // *Педагогічна освіта: теорія і практика*: [зб. наук. пр.] – Вип. 2. – Кам'янець-Подільський ПП "Медобори – 2006", 2009. – 247 с. – С. 3 – 8.

Доповідь на конференції

33. Ельбрехт О. Проблеми термінології в менеджерській освіті / Ольга Ельбрехт // *Інноваційні процеси у професійній підготовці педагогічних працівників та підвищення їх кваліфікації* // *Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Донецьк, 16 квіт. 2009 р. – Донецьк: Каштан, 2009. – 460 с. – С. 165 – 174.

АНОТАЦІЇ

Ельбрехт О.М. Підготовка менеджерів у вищих навчальних закладах Великої Британії, Канади, США. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

У дисертації проаналізовано становлення, розвиток і сучасний стан професійної підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США. Теоретично обгрунтовано вплив наукових концепцій і теорій, що слугували фундаментом для практичної діяльності педагогічних колективів, на формування змісту, добір форм і методів навчання майбутніх менеджерів у названих країнах. Теоретично обгрунтовано й здійснено аналіз практичного втілення ідей взаємодії викладачів і студентів, позитивної соціалізації учасників навчального процесу як умови підвищення ефективності процесу навчання та засобів його вдосконалення. Визначено сучасні моделі менеджерської освіти в зазначених зарубіжних країнах і їх специфіку. Встановлено основні етапи розвитку професійної підготовки менеджерів, соціально-економічні фактори, що впливають на неї і професійну діяльність менеджерів в умовах ринку праці. З'ясовано спільне і відмінне у професійній підготовці менеджерів у ВНЗ України і зазначених англосовітських країн. Розроблено і впроваджено доповнення до навчальних планів і програм професійної підготовки менеджерів. Проаналізовано й уточнено зміст термінології щодо освіти загалом, вищої і менеджерської зокрема, що сприятиме забезпеченню прозорості принципів функціонування освітніх систем, вивченню досвіду підготовки менеджерів у ВНЗ Великої Британії, Канади і США, усуненню проблем з упровадження цього досвіду в українську освітню практику.

Ключові слова: професійна підготовка, менеджер, вища освіта, вищий навчальний заклад, тенденції розвитку, наукові концепції, організаційні форми і методи навчання, модель професійної підготовки.

Ельбрехт О.М. Подготовка менеджеров в высших учебных заведениях Великобритании, Канады, США. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В диссертации проанализировано становление, развитие и современное состояние профессиональной подготовки менеджеров в вузах Великобритании, Канады и США. Анализ исторических аспектов развития высшего образования позволил обосновать правомерность возникновения высшего образования менеджеров в связи с потребностями большого бизнеса, выяснить его место среди других видов образования. В условиях роста распределения труда, большого объема информации выяснилось, что выделение управления как вида

деятельности требует специальной подготовки, соответствующей квалификации. В работе представлены главные этапы развития профессиональной подготовки менеджеров, социально-экономические факторы, влияющие на нее и профессиональную деятельность менеджеров в условиях рынка труда.

Теоретически обосновано влияние научных концепций и теорий, которые служили фундаментом для практической деятельности педагогических коллективов, на формирование содержания, выбор форм и методов обучения будущих менеджеров в названных странах. Теоретически обосновано и проанализировано практическое воплощение идей взаимодействия преподавателей и студентов, позитивной социализации участников учебного процесса как условия повышения эффективности процесса обучения и способов его усовершенствования. Главным направлением разработки проблемы подготовки менеджеров в педагогике высшего образования является обобщение конкретно-эмпирического опыта совместной деятельности участников этого процесса при крайней абсолютизации его психологического и субъективно-личностного аспектов. С интенсификацией взаимодействия преподавателей и студентов зарубежные ученые связывают повышение эффективности как отдельных методов и организационных форм обучения, так и учебного процесса в целом. Интенсификация педагогического взаимодействия в образовании отражает чаяния теоретиков и практиков придать социализации будущих специалистов-менеджеров целевой, более действенной установки.

Установлено общее и отличающееся в профессиональной подготовке менеджеров в вузах Украины и Великобритании, Канады, США. Раскрыты особенности системы децентрализованного управления учреждениями высшего образования, характерные для зарубежных стран. Отражены структурные изменения в системах управления вузами, которые происходили в пределах децентрализованного подхода к управлению. Показана роль центральных органов управления высшим образованием, которая при таком подходе ограничивается определением общей стратегии его развития, выделением финансовых ресурсов, наблюдением за направлениями и результатами деятельности вузов. Определены современные модели образования менеджеров в зарубежных странах и их специфика. Проанализированы тенденции развития высшего образования менеджеров, среди которых расширение участия представителей бизнеса в руководстве высшим образованием менеджеров, внедрение современных методов управления подготовкой менеджеров в вузах, повышение способности их организационных структур приспосабливаться к изменениям и решать новые задачи.

Разработаны и внедрены дополнения к учебным планам и программам профессиональной подготовки менеджеров. Предложены мероприятия по усовершенствованию научно-методического обеспечения обучения, среди которых внедрение инновационных форм и методов обучения, введение в учебные планы предметов, знание которых необходимы современному

менеджеру, усиление взаимосвязей с научными учреждениями, предприятиями и организациями.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, менеджер, высшее образование, высшее учебное заведение, тенденции развития, научные концепции, организационные формы и методы обучения, модель профессиональной подготовки.

Elbrekht O.M. Preparation of managers in higher educational establishments of Britain, Canada, USA. – Manuscript.

Dissertation for a Doctor of Pedagogical Sciences from speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – M.P.Dragomanova National Pedagogical University. – Kyiv, 2010.

In dissertation the development and modern state of professional preparation of managers in higher educational establishments of Britain, Canada, USA is analysed. The influence of scientific conceptions and theories which served as foundation for practical activity of pedagogical collectives, on forming of maintenance, selection of forms and methods of studies of future managers in the noted countries is shown. The analysis of practical embodiment of ideas of co-operation of teachers and students, positive socialization of educational process participants is carried out. The modern models of manager's education in the noted foreign countries and their specific are described. The basic stages of the development of professional preparation of managers, socio-economic factors which influence on it and on professional activity of managers in the conditions of labour-market, are set. The general and specific features of professional preparation of managers in Ukraine and noted English-language countries are characterized. Some additional materials are developed and included into the curricula and programs of professional preparation of managers; module lecture-practical course "Pedagogics of higher school", "Basis of translation. Course of факультативу", which takes into account the linguistic and communicative specification of foreign economic activity managers' preparation; methodical manual "Complex of methods for diagnostics of professional responsibility and other professionally important qualities of teacher", programs of courses "Basis of socially pedagogical research", "Management of educational activity", "Organization of educational process management in higher educational establishment". Maintenance of terminology is analysed and specified in relation to higher education on the whole and manager's in particular. That will be instrumental in providing the transparency of principles of functioning of the educational systems, study of their experience, removal of problems during introduction in Ukrainian educational practice. Attention is paid to teaching foreign languages, introduction of the professionally directed elective courses of "Basis of translation" (1 – 3 studies); study of professional disciplines by a foreign language (4 – 5 studies).

Introduction to the curricula of the professionally directed socially humanitarian disciplines "Professional responsibility of manager", "Social responsibility of a manager", "Professional pedagogics" (with an accent on preparation of managers),

"Social program Design", the necessity of increasing the amount of intra disciplinary programs is grounded.

Keywords: professional preparation, manager, higher educational establishment, progress trends, forms and methods of studies, models of managers' training.